

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL

Majandusteaduskond

Rahanduse ja majandusteooria

Rahanduse ja panganduse õppetool

Sandra Kamarik

**ÜLIÕPILASTE ARVAMUSED ETTEVÕTLUSÕPPEST
SEALHULGAS FINANTSÕPPEST EESTIS**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: lektor Sirje Ustav

Tallinn 2014

Olen koostanud töö iseseisvalt.

Töö koostamisel kasutanud kõikidele teiste autorite töödele,

Olulistele seisukohtadele ja andmetele on viidatud.

Sandra Kamarik

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 112680

Üliõpilase e-posti aadress: sandrakamarik@gmail.com

Juhendaja lektor Sirje Ustav:

Töö vastab bakalaureusetööle esitatud nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(ametikoht, nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

ABSTRAKT	4
SISSEJUHATUS	5
1. ETTEVÕTLUSÕPE JA SELLE OLEMUS	7
1.1. Ettevõtja ja ettevõtlus.....	7
1.2. Võime õppida ja sündinud ettevõtjad	8
1.3. Ettevõtluse õppimine	11
1.3.1. Ettevõtluse õppimine Babson kolledži näitel	16
1.3.2. Finantsteadmiste olulisus	18
1.4. Ettevõtlusõppe väljundid	19
2. UURING ETTEVÕTLUSE ÕPPIMISE KOHTA EESTI JA RAHVUSVAHELISTE TUDENGITE PÕHJAL	24
2.1. Uuringu meetodika	24
Tabel 1. Vastuste jagunemine vanuse, haridustaseme ja õppeasutuse lõikes.....	26
2.3. Uuringu tulemused.....	27
2.3.1. Põhjused, miks valiti ettevõtlusalaseid kursusi.....	27
2.3.2. Ettevõtlusõppe kasulikkuse hindamine.....	28
2.3.3. Efektiivsed meetodid ettevõtluse õppimisel	29
2.3.4. Finantsteadmiste olemasolu tähtsus ettevõtluse õppimisel.....	30
2.3.5. Ettevõtlusõppe mõju oskuste arengule.....	31

2.4. Rahvusvaheliste tudengite arvamused ettevõtluskursuse kohta Eestis.....	33
2.5. Järeldused ja ettepanekud	34
KOKKUVÕTE	36
SUMMARY	38
VIIDATUD ALLIKAD	40
LISAD.....	43
Lisa 1. Kasutatud küsimustik.....	43
Lisa 2. Ettevõtlusalase kursuse valiku põhjus	46
Lisa 3. Ettevõtlusalase kursuse kasulikkuse hindamine	47
Lisa 4. Meetodite efektiivsus	48
Lisa 5. Finantsteadmiste olemasolu tähtsus ettevõtluse õppimisel.....	49
Lisa 6. Ettevõtlusõppe mõju oskustele	50
Lisa 7. Rahvusvahelised üliõpilased.....	51
Lisa 7. (järg).....	52

ABSTRAKT

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli selgitada välja, mida peavad Eesti ja rahvusvahelised üliõpilased ettevõtluse õppimisel oluliseks, milliseid õpetamismeetodeid peetakse efektiivseks ning kuidas õppe käigus areneti. Eesmärgi saavutamiseks viidi läbi kvantitatiivne uuring. Uuring oli veebipõhine ning selles osales 104 Eesti üliõpilast. Saadud andmete analüüsimisel kasuti aritmeetilist keskmist ja standardhälvet. Tulemusi võrreldi rahvusvaheliste üliõpilaste tagasisidega ettevõtluskursuse kohta Tallinna Tehnikaülikoolis.

Läbiviidud uuringust selgus, et Eesti ja rahvusvaheliste üliõpilaste arvamused on üsna sarnased. Õpetamismeetoditest hinnati kõige kõrgemalt praktilisi lähenemisi nagu seminarid ning äriplaani koostamine. Mõlemad uuritavad grupid teadustasid finantsteadmiste olemasolu tähtsust ettevõtlusõppel. Kõige kõrgemalt hinnati ideede genereerimise ning äratundmisoskuse arengut. Samuti arendas ettevõtlusõpe ka organiseerimis- ja finantsjuhtimisoskusi. 76% Eesti õpilastest leidis, et ettevõtluskursus oli nende jaoks kasulik. Paljud rahvusvahelised tudengi ei pidanud ettevõtjaks hakkamist võimaluseks enne ettevõtluskursuse läbimist. Peale kursust olid mitmed oma meelt muutnud ning nägid ettevõtlust kui võimalikku karjääriteed tulevikus.

Võtmesõnad: ettevõtlus, ettevõtja, ettevõtlusõpe, finantsteadmised, õpetamismeetodid, oskuste areng.

SISSEJUHATUS

On mitmeid sisemisi ja välimisi põhjuseid, miks otsustatakse hakata ettevõtjaks. Ettevõtlustegevus on üks võimalikest lahendustest seoses tööpuuduse ning majandusliku heaolu loomise sooviga. (Garavan, O’Cinneide 1994) Üheks suureks teguriks on ka ebakindel töökliima, mis tuleneb muutustest nii organisatsiooni kui ka majanduslikul tasandil. See kõik võib panna inimesi otsima alternatiive palgatööle nagu oma ettevõtte loomine. Lisaks veel inimeste vajadus eneseteostuse, iseseisvuse ning autonoomia järele, tahtmine omada enda tegevuste üle võimalikult suurt kontrolli – kõik need omadused on iseloomulikud ettevõtjatele. (McStay 2008)

Ettevõtlusalane haridus annab inimestele sõltumatustunde ja ka enesekindluse. Samuti avardab ettevõtlustegevus ja selle õpe inimeste silmaringi, mis muudab nad võimalustele vastuvõtlikumaks ning annab neile vajalikud teadmised ja oskused, et neid võimalusi edasi arendada (Raposo, Paço 2011). Ka mitte-ettevõtjad saavad ettevõtlusõppe programmi käigus omandatud teadmisi oma karjääris ära kasutada, näiteks probleemide lahendamisel või muutustega kohanemisel.

Käesoleva bakalaureusetöö teemaks on „Arvamused ettevõtlusõppest Eesti ja rahvusvaheliste üliõpilaste võrdlusel“. Eesmärgiks oli välja selgitada, mida peavad Eesti ja rahvusvahelised üliõpilased ettevõtluse õppimisel oluliseks, milliseid meetodeid peetakse õppimisel efektiivseks ning kuidas õppe käigus areneti. Eesmärgi saavutamiseks viis autor läbi küsitluse, mis hõlmas 93 Eesti tudengit ning analüüsis 58 rahvusvaheliste üliõpilase tagasisidet. Autor püstitas uuringu jaoks järgmised hüpoteesid:

Hüpotees 1: Ettevõtlust õppinud inimesed peavad seda kasulikuks.

Hüpotees 2: Seminare peetakse ettevõtlusõppel kõige efektiivsemaks meetodiks.

Hüpotees 3: Finantsteadmiste olemasolu peetakse ettevõtluse õppimisel oluliseks.

Hüpotees 4: Ettevõtlusõppe tulemusel arenes õpilaste oskus genereerida ja ära tunda uusi ideid.

Käesolev töö jaguneb kaheks peatükiks. Esimeses peatükis antakse ülevaade ettevõtluse ja ettevõtja kontseptsioonidest, käsitletakse ka seisukohta, kas ettevõtjaks

sünnitakse või on seda võimalik õppida. Samuti pööratakse tähelepanu ettevõtlusõppe protsessile, milliseid meetodeid kasutatakse. Lisaks tuuakse välja finantstestade vajalikus ettevõtlusprotsessis. Vaadeldakse ka ettevõtlusõppe soovitud tulemusi ning väljundeid. Teine peatükk koosneb metoodika kirjeldamisest ning autori poolt läbi viidud kvantitatiivse uuringu tulemuste esitamisest ning analüüsist. Käsitletakse ka rahvusvaheliste tudengite arvamus ettevõtluskursuse kohta Eestis ning võrreldakse saadud tulemusi.

Antud töö koostamisel on lähtunud erinevate autorite käsitlustest, milliseid meetodeid tuleks ettevõtluse õpetamisel kasutada, millised peaksid olema tulemused ja väljundid ning kuidas ettevõtlusõpe mõjutab inimeste oskuste ja mõttemaailma arengut.

1. ETTEVÕTLUSÕPE JA SELLE OLEMUS

Alljärgnev peatükk on jaotatud viieks alapeatükiks. Esimene osa annab ülevaate ettevõtja ja ettevõtluse kontseptsioonidest. Teine osa tegeleb seisukohtadega, kas ettevõtjaks sünnitakse või on seda võimalik õppida. Kolmandas osas võetakse vaatluse alla ettevõtlusõppe protsess ning meetodid, mida selles kasutatakse. Samuti pööratakse tähelepanu finantsteadmise vajalikkusele ettevõtlusprotsessis. Neljandas alapeatükis tegeldakse ettevõtlusõppe soovitud tulemuste ning väljunditega.

1.1. Ettevõtja ja ettevõtlus

Ettevõtlusalane haridus on läbi teinud suure arengu alates sellest, kui seda esimest korda õpetati Harvardi Ülikoolis professor Myles Mace'i poolt. (Fayolle, Gailly 2008) Siiski puudub siiani üks kindel definitsioon sõnadele „ettevõtja“ ja ka „ettevõtlus“. Üks mõiste ettevõtjast on inimene, kes näitab initsiatiivi ning otsib ja kasutab ära võimalusi, on iseseisev, suuteline innustama teisi inimesi tulemuslikkusele ning kes oskab ära kasutada oma kontakte eesmärkide saavutamiseks. (Gibb 2008)

Veel kirjeldatakse ettevõtjat kui kesket elementi ettevõtlusprotsessis, kes peaks alati otsima võimalusi, et kasutada ning organiseerida saadaolevaid ressursse nii, et neid saaks muuta majanduslikult ja sotsiaalselt tulutoovaks. Seda tehes elustab ettevõtja Schumpeteri (1934) järgi „loova hävituse“ protsessi. (Fayolle, Gailly 2008)

Ettevõtja definitsioon on ka äriettevõtte omanik või juht, kelle eesmärk läbi riskide ja initsiatiivi on teenida kasumit. Samuti kirjeldatakse ettevõtjat kui inimest, kellel on oskus näha ja hinnata äri võimalusi, omandada vajalikke ressursse, et neid ära kasutada ning algatada asjakohaseid tegevusi edu saavutamiseks. (Henry *et al.* 2005) Lisaks on ettevõtjat kirjeldatud kui inimest, kes suudab juhtida teisi inimesi ja kasutusele võtta vajalikud teadmised, mida on vaja ettevõtte alustamiseks. Neid iseloomustab uuenduslik käitumine, strateegilise juhtimise oskused ning peamised eesmärgid on kasum ja kasv. (Garavan, O'Conneide 1994) Ettevõtlus

on dünaamiline protsess visioonist, muutusest ja loomisest. See nõuab energia panustamist loomingutegevusse ja uude ideede ja lahenduste väljatöötamist. (Kuratko 2013)

Ettevõtlus on struktuur, kus ettevõtjad tunnevad ära, hindavad ja arendavad keskkonna signaale olemasoleva võimaluse kohta ja nad kasutavad selle võimaluse ära tulu saamiseks. Edukad ettevõtjad üritavad täiustada nende ettevõtlustegevusi läbi õppimise. Õppimine mängib kesksel rollil sellel alal ning sinna alla käib nii formaalne haridus kui ka oma ja teiste tegevuse läbi õppimine ning uute teadmiste kogumine partneritelt, töötajatelt, varustajatelt ja isegi konkurentidelt. (Rahmandoust *et al.* 2011)

Ettevõtlusõppe eesmärk peaks olema selge ja põhjalik nii mikro- kui ka makrotasandil ning seda tuleb vaadelda ontoloogilisest ja ka pedagoogilisest seisukohast. Ettevõtluse eesmärk ei ole kuidas juhtida firmat või saada juhiks, vaid kuidas tegeleda probleemidega, kui need kerkivad tegevuse käigus esile. (Fayolle, Gailly 2008)

Ettevõtlusprotsessi on defineeritud kui millegi teistsuguse loomist – kas uue majandusliku üksuse, mis keskendub uue toote või teenuse pakkumisele, või vähemalt millegagi, mis erineb turul olevatest toodetest ja teenustest. (Henry *et al.* 2005) Läbi ettevõtlusalase hariduse õpitakse lisaks äriloomisele ka ära tundma uusi võimalusi, uute ideede arendamisprotsessi, oskusi vajalike ressursside leidmiseks ning loovat ja kriitilist mõtlemist. (Raposo, Paço 2011)

Kuigi kõik eelpool toodud definitsioonid erinevad üksteisest teatud määral, käivad kõikides läbi vähemalt osad järgmistest omadustest: juhtimisoskus, teadmised, uuendusmeelsus, oskus ressursse kasutada ning selle kõige eesmärk on edu või tulu saavutamine läbi ettevõtlustegevuse.

1.2. Võime õppida ja sündinud ettevõtjad

Mentaliteet, et on olemas sündinud ettevõtjad, ei ole veel täielikult kadunud. (Cunningham, Lischeron 1991). Kõikidel inimestel ei ole seda miskit, mis peaks ettevõtjateks sündinutel olema, kuid samas tuleb tõdeda, et ühiskond ei vajagi, et kõik oleks ettevõtjad. Kuigi mitmed ettevõtluse aspektid on õpitavad, nõuab see siiski teatud vaistu ja hoiakutekogumit. „Kõhutundel“ on ettevõtlusmaailmas olnud oma roll pikka aega ning see kestab siiani ning see on see miski, mis eristab edukaid ettevõtjaid ebaedukatest. (Garavan, O’Cinneide 1994)

Ettevõtlusprofessor Scott Shane väitis oma 2010. aastal avaldatud raamatus „Born Entrepreneurs, Born Leaders“, et geenid mitte ainult ei mõjuta seda, kas inimene loob oma ettevõtte või ei, need võivad mõju avaldada ka sellele, kui palju raha võib inimene teenida. (Daley 2013) Tema läbiviidud uuringus olid vaatluse all 870 paari ühemunarakukaksikuid, kellel on 100% ühised geenid ning 875 paari kahemunarakukaksikuid, kes jagavad 50% geenidest, et selgitada välja, kui palju ettevõtja käitumisest on geneetiline ning kui palju keskkonnast tulenev. Uuringu tulemused näitasid, et 40% omadustest on geneetilised ning ta avaldas lootust, et järgmise kümne või viieteistkümne aasta jooksul on ettevõtlusgeen mõõdetav, kas siis läbi DNA testide või psühholoogiliste küsitluste kaudu. (Mount 2009)

James V. Koch on majandusprofessor Old Dominion ülikoolis Norfolk, USA ning ta on üks 2008. aastal ilmunud raamatu „Born, Not Made: The Entrepreneurial Personality“ autoritest, mille kohaselt ettevõtjad on sündinud omadustega, mis annavad neile eelised ärimaailmas. Tema seisukoht on, et mõned isikud on palju sobivamad ettevõtluse jaoks. Sobilikkus on tähtis omadus, mis kitsendab ja mõjutab tulemusi. Kochi sõnul, kui tahetakse näha kedagi, kellest potentsiaalselt saab ettevõtja, siis ei ole mõtet otsida teda ärikoolide ettevõtluskursustelt, vaid tähtsam on vaadata inimeste isikupära ning nende riskitaluvust. Ta ei väida, et kogu ettevõtluseelis põhineb geneetikal, vaid loevad ka kogemused, teadmised, vaatlused ning keskkond, kuid kõige tähtsamaks peab ta endiselt riskitaluvust ja iseloomuomadusi ning leiab, et kuni 60% kriitilistest iseloomuomadustest on päritavad. Märkimisväärne osa nendes, mis on olulised ettevõtjale, nagu eelpool mainitud riskitaluvus ning võime taluda ebamäärasust ja ebakindlust, on päritavad. (Daley 2013)

Koch rõhutab, et ettevõtjad on erinevad ning neil on võime toime tulla ebakindlusega, riskidega ning ebamäärasusega. Ettevõtjad on enamasti muutliku iseloomuga, millega kaasnevad nii tõusud kui langused. On vettpidavaid tõendeid, et ettevõtjad omavad suurt enesekindlust ning võivad olla liiga optimistlikud ning tugineda suuresti oma intuitsioonile. Kõik need omadused ei ole positiivsed ning suur osa ettevõtjatest põrub. Ei olda piisavalt pühendunud otsuste tegemistele või minnakse voluga vastupidises suunas. Mitmed põrujatest ei aktsepteeri kaotust väärikalt. Ka need omadused on geneetiliselt päritavad, leiab professor. Küsimusele, kas ärikoolid tulevad ettevõtjatele kasuks, leiab Koch, et mida rohkem teavad tulevased ettevõtjad majandusest, majandusarvestusest, seda parem neile, kuid on ebakindel selle kohta pealt, kas klassiruumis on võimalik õpetada riskidega seotud omadusi. Ärialane haridus võimaldab inimestel parandada nende raamatupidamisvõimeid ning anda

rohkem informatsiooni majanduse kui terviku kohta, kuid see ei muuda geneetikat. On bioloogilised näitajad, mis määravad inimese ettevõtlusalase suutlikkuse ning neid ei ole võimalik õppimisega mõjutada. (*Ibid.*)

Temaga erineval seisukohal on Julian Lange, kes on ettevõtlusprofessor Babson kolledžis USAs. Lange viimase viie aasta jooksul läbiviidud uuringud näitavad, et kokkupuude ettevõtlusalaste ideede ning õpetustega omavad püsivat mõju õpilastele, isegi kui neid ei peeta „sündinud“ ettevõtjateks. Tema sõnul on viimastel aastatel läbiviidud uuringud näidanud, et ettevõtlus on õpitav. Kui räägitakse sellealastest geneetikast, siis mõeldakse selle all, et inimestel on erinevad kalduvused ettevõtluste suunas ning erinevad intellektuaalsed oskused. Selle all mõeldakse, et ei olda võimalik õpetama inimest kirglik olema ettevõtluse koha pealt. Samas leiab ta, et tema 20 aastase õpetamiskarjääri jooksul on ta näinud vastupidiseid juhtumeid. Kui on huvi ettevõtluse vastu, siis on võimalik seda edasi arendada ning kuigi kõik ei ole samal tasemel ettevõtjad, on võimalik ennast täiustada. (*Ibid.*)

Lange on läbi viinud uuringu, mille eesmärk oli saada teada, kas ettevõtlusalane haridus omab kestvat mõju. Tulemustena leiti, et eksisteerib kestav mõju sellele, kas inimestest saavad ettevõtjad või mitte. Juba kahel või enamal ettevõtlusalasel kursusel oli positiivne mõju inimeste kavatsustele ettevõtjaks hakkamisele ning ka selle täideviimisele. Mõju tekkis juba kursuste läbiviimise ajal ning kestis ka peale nende lõppemist. Küsimusele riskitaluvuse ja riskide võtmise kui ettevõtja põhioskuse kohta, ütles Lange, et kuigi ettevõtjad on paremad, kui nad on valmis võtma riski, peavad nad olema ka teadlikud selle suurusest. Liigne julgus ei pruugi alati kasuks tulla, peab olema teadlik, millal ja kui suuri riske võtta, et need ära tasuks. Pigem peab ta tähtsamaks oskust võimalusi näha ja neid ära tunda. Kui seda protsessi osatakse, siis ettevõtjate maailmavaade muutub. Tema kursuste eesmärk ei ole panna õpilasi ütleva, et ma tahan olla ettevõtja, vaid, et neil oleks arusaam, mida ettevõtlus tähendab. On selliseid inimesi, kes vaatavad ettevõtlust läbi roosade prillide ja ootavad, et edu toimuks üleöö, kuid reaalsus on hoopis erinev. Ettevõtlusõpe aitab inimestel muuta nende suhtumist sellesse ning valmistab neid tegevuseks ette. (*Ibid.*)

Lange sõnul on ettevõtlusõppe programmid kasulikud õpilastele. Lisaks uute oskuste õppimisele arendab see juba olemasolevaid nagu tehnilised oskused ja juhtimisoskus. Samuti tuleb kasuks keskkond, mis sisaldab teisi, sarnaste eesmärkidega inimesi, mis võib osutada väga kasulikuks kontaktide loomisel, tagasiside saamisel ning ideede väljatöötamisel.

Hinnatakse kõrgelt praktilist lähenemist, kus kasutatakse erinevaid meetodeid õpilaste harimiseks. (*Ibid.*)

Ettevõtlusoskust peab õpitavaks ka Peter Drucker (1985), juhtiv teadlane ettevõtlus- ning juhtimisalal. Tema sõnul ettevõtjaks ei sünnita, vaid selleks saadakse läbi kogemuste. Läbi efektiivse teemakohase hariduse saab individid teadmised, mida on vajalik oma ettevõtte alustamiseks. See nõuab distsipliini, mis on õpitav. (Raposo, Paço 2011)

Ettevõtlus ja selles edukas olemine vajab teatavaid isikuomadusi ja oskusi, mis on kategoriseeritud järgmiselt (Henry *et al.* 2005):

- tehnilised oskused: suuline ja kirjalik väljendusoskus, tehniline juhtimisoskus, organiseerimisoskus;
- ärijuhtimisoskused: planeerimine, otsustustegevus, rahanduse tundmine, turunduse tundmine, raamatupidamisoskuste olemasolu;
- isiklikud ettevõtlusoskused: sisemine kontroll, innovatsioon, riskijulge, stressitaluvus.

Läbi mitmete uuringute on selgeks saanud, et ettevõtlus, või vähemalt selle osad on õpitavad ning sama käib ka vajalike oskuste ja omaduste kohta. Ka teistel erinevatel elualadel nagu meditsiin või juura, mida saab õppida, on olemas andekaid ja mitteandekaid praktiseerijaid. Sama väidet võib kasutada ka ettevõtluse kohta. (Fayolle, Gailly 2008)

1.3. Ettevõtluse õppimine

Ettevõtlusõppe protsessis käsitletakse inimeste käitumist, oskusi ning muid omadusi, mida omatakse nii individuaalselt kui ka kollektiivselt ja aidata inimestel või organisatsioonil luua, toime tulla ja kasu saada innovatsioonist. Sellega kaasneb suur keerukus ning ebakindlus ning see kõik peaks pädima enesetoestuse ja organisatsioonisisese efektiivsusega. Ettevõtlus annab individidele võimaluse arendada nende andeid ja loovust. (Gibb 2008)

Ettevõtlusõppe programmi koostamisel tuleks vastata küsimustele „mis?“, „kellele?“, „miks?“, „kuidas?“ ja „milliste tulemustega?“. Laiem kontsept peaks sisaldama kohaseid hoiakuid ning oskusi, samuti isikuomadusi, mis ei ole ainult keskendunud uute ettevõtete alustamisele, vaid ka isiklike arengule. (Fayolle, Gailly 2008) Käsitlusele tuleks võtta sellised teemad nagu kuidas toime tulla ebakindlusega, reageerida muutustele, võimaluste

äratundmine, uute meetodite leidmine probleemide lahendamisel, riskide hindamine ning finantsteadmiste arendamine. (Gibb 2008) Kasumi ja edu saavutamiseks tuleb leida ning ära kasutada võimalusi, mida teised pole veel avastanud.

On edendatud arusaama, et peamised kaks äriprogrammide eesmärki on valmistada inimesi ette edukaks karjääriks ning suurendada nende suutlikkust tulevikus õppida. Väärtustati ka õppija eneseteostust ning panust ühiskonda. Praktiliselt iga karjäär ärimaailmas kujutab endast kombinatsiooni teadmistest, tehnikast ja oskustest, kuid vähesed tegevusalad sisaldavad sellist integratsiooni ja kombinatsiooni funktsionaalsetest teadmistest ja oskustest, mida nõuab ettevõtlustegevus. Kolm peamist omadust, mida innovaatorid ja ettevõtjad omavad on nende teadmised, oskused ja hoiakud. (Garavan, O'Conneide 1994)

Fieti (2000) põhjal leidub ka neid, kes usuvad, et ettevõtlust ei ole võimalik õpetada, kuid õpilased on võimelised ise seda õppima, järgides teiste edusamme ja põrumisi. Põrumisele tähelepanu pööramine on oluline, sest sellest on võimalik õppida ning märgata kitsaskohti, mida tulevikus vältida. Seadeks eeskujuks ideaalse ettevõtja, võib tulemus osutada oodatust vastupidiseks ning mõjuda õppijale motivatsiooni vähendavalt. Selle põhjuseks on see, et kui õpilane ei vasta etteantud „ideaalse ettevõtja“ profiilile, ei ole see julgustav. Analüüs näitas ka seda, et kriitiline tuleks olla ka ettevõtjatest külalisesinejatega, kui eesmärk on õpetada õpilastele, mida teha, et olla edukas. Külalisesinejad võivad olla väga sobivad näited teoorias, kuid see tähendab, et enne seda on põhjalikult tutvunud nende tegevusega enne edu saavutamist, et kasutada neid näitena õiges kontekstis.

Ettevõtlushariduse kaks peaeesmärki on ettevõtlusalase kompetentsi suurendamine ning positiivse suhtumise loomine ettevõtliku käitumise suhtes. Eduka ettevõtlushariduse võti on leida kõige efektiivsem õpetamise meetod, mis vastaks õpilase vajadustele. Kõige enamlevinud meetodid, mida kasutatakse ettevõtlusõppes on äriplaanide loomine, juhtumuringud ning loengud. Kui õppe eesmärk on suurendada arusaama ettevõtluse kohta, siis uuringud on näidanud, et kõige efektiivsem tee selle saavutamiseks on informatsiooni edastamine seminaride ja loengute teel. Kui eesmärgiks on varustada inimesi ettevõtlusoskustega, mida saaks kohe tööle rakendada, siis sel juhul oleks parim vahend hariduse andmiseks lubada õpilastel otseselt sekkuda ettevõtlusprotsessi näiteks läbi praktika uutes ettevõtetes. (Arasti *et al.* 2011) Samuti kui eesmärgiks on õpilasi ette valmistada ettevõtjateks, siis leitakse, et kõige kasulikum on eksperimenteerida ärisimulatsioonide ja rollimängudega, et saaks ettekujutuse, mida ettevõtjaks olemine endast kujutab.

Teoorias on välja pakutud kolm kategooriat, millele ettevõtlusõpe peaks tuginema. Need on (Henry *et al.* 2008):

- Õpe ettevõtte kohta – tegeleb enamjaolt teadlikkuse loomisega. Peamine eesmärk on harida õpilasi teoreetiliselt ettevõtte loomise ja juhtimise erinevate külgede kohta.
- Õpe ettevõtte jaoks – tegeleb ettevõtlushuviliste ettevalmistamisega tulevikuks. Sihiks on julgustada inimesi oma äri alustama.
- Õpe ettevõttes – peamiselt tegeldakse juba oma ettevõtte loonud inimestega ning keskendutakse ettevõtte kasvule ning edasisele arengule.

Õppemeetodid, mida kasutatakse ettevõtlusalases hariduses ja treeningprogrammides on erinevad. Kasutatakse mõlemaid – traditsioonilist ja mittetraditsioonilist lähenemist. Võidakse kasutada vaid mõnda järgmistest meetodeist või kombinatsioone: loengud, presentatsioonid, konspektid, videod, juhtumuringud, grupiarutlused, rollimängud. Kriitiliselt hinnatakse mõlemaid õppemeetmeid, traditsioonilisi – mis keskenduvad peamiselt teooriale, sest peetakse liiga laiahaardeliseks ja mittetraditsioonilisi – rollimängud, simulatsioonid, juhtumuringud, kus leitakse, et õppekeskkonna piirides, kus on juhtnöörid ette antud ning tulemused enam-vähem teada, ei arenda see piisavalt loovat mõtlemist. (Henry *et al.* 2008)

Õppimine läbi tegevuse on hea näide aktiivsest meetodist, mis on selle ala õppejõudude seas levinud. Ka juba tegutsevad ettevõtjad õpivad pidevalt oma tegevuse käigus. Hangitud kogemused võivad luua uusi tähendusi, mis omakorda võib muuta mõtlemisviisi, käitumist ja ka hoiakuid. (Fayolle, Gailly 2008) Ettevõtlusalane haridus peaks kasutama praktilisi õppemudeleid ning andma võimaluse saada kogemusi juba tegutsevate ettevõtjate juures. Samuti peaks olema ära määratletud eesmärgid, mida tahetakse saavutada. Praktilisi ettevõtlusalaseid kogemusi saab hankida ka väljaspool haridusprogrammi. Õpilasi innustatakse arendama ettevõtlusoskusi läbi mitteformaalsete õppemeetoditega nagu näiteks vabatahtlik tegevus. Lisaks aitab kaasa ka partnerlus eksisteerivate äridega, mis panustaks programmi relevantsusele ja oskuste hankimisele pärismaailmas. (Entrepreneurship... 2013)

On väljendatud, et ettevõtlusõpe on pidev elukestev õppimiskogemus ning parim viis on kombineerida praktilised kogemused formaalse õppetegevusega. Nende läbiviidud uuringu põhjal, mis hõlmas 100 ettevõtjat, kes olid lõpetanud Harvardi ülikooli, leiti, et analüütiline mõtlemine, raamatupidamine, rahandus, turundus ja infosüsteemide juhtimine on nende ettevõtlusaspektide hulgas, mida on võimalik õpetada. Samas kui kriitilisemad oskused nagu

hinnangute andmine, inimestega suhtlemine, kannatlikkus ja vastutustundlikust ei ole otseselt õpetatavad, vaid neid saab arendada ainult reaalses maailmas. (Henry *et al.* 2008)

Uuringud on näidanud, et aktiivne ettevõtlusalane haridus suurendab õpilaste tahtmist hakata ettevõtjaks ning avaldab positiivset mõju nende hoiakutele. Ettevõtlusalase hariduse mõju suurendamisel peaks ülikoolid kasutama nii peegeldavaid kui ka aktiivseid mudeleid. Peegeldavates mudelites õpilased omandavad teadmisi läbi peegelduslike vaatluste nagu teoorialoengud. Aktiivsetes mudelites õpilased omandavad teadmisi läbi aktiivsete eksperimentide nagu äriplaanide seminarid või simulatsioonid. Mõlemad aitavad arendada vajaminevaid oskusi ettevõtjatele. Samuti leiavad ettevõtlusalast haridust saanud õpilased, et nad on paremini ette valmistunud oma ettevõtte loomiseks. Lisaks varemmainitud tahtmise suurenemisele ning kompetentsile suurendavad kursused isiku kontaktoõrgustikku sotsialiseerides sarnaselt mõtleivate ning potentsiaalselt sama karjäärivalikuga inimestega. (Sascha G., Dirk 2009)

Hariduse kontekstis mõned empiirilised tõendid näitavad, et võimaluste äratundmise oskusi on võimalik indiviididel arendada ning ettevõtlusalane haridus mängib selles arengus tähtsat rolli. (Muños C. *et al.* 2011) On öeldud, et võimaluste äratundmise protsessi peaks õppima kahes faasis – identifitseerimine ja areng. Viis, kuidas võimalust arendatakse, on tugevalt seotud indiviidiga, mis tähendab, et kaks erinevat ettevõtjat ei käsitleks võimalust samasuguselt. (Borch *et al.* 2011) Koolitajad arvavad, et on võimalik õpetada inimesi hindama äriideid, kuid palju raskem on õpetada, kuidas neid ideid ning võimalusi avastada ning ise välja mõelda, kuid see on siiski võimalik. (Muños C. *et al.* 2011)

Selleks, et võimaluste äratundmise õpetus oleks efektiivne peab arenema ka õpilase vaimne raamistik. Kaks ettevõtlusõppejõudu Simon Mosey ja Martin Binks viisid Suurbritannias Nottingham ülikooli ärikoolis 2011. aastal läbi kvalitatiivse uuringu 15 väga erineva taustaga õpilase seas, kes osalesid ettevõtluskursusel. Kursust peeti ebatraditsiooniliseks, sest see sisaldas endas õpilasi integreerivat lähenemist, kus teooria, praktika ning peegeldav õppimine kombineeriti kursuse andmisel ja õpilaste hindamisel. Hinnati tudengite võimet ära tunda võimalusi ning nende vaimset raamistikku enne kursust ning peale selle läbimist ning leiti, et 12 osaleja võimed uute võimaluste leidmiseks olid märgatavalt paranenud ning 3 olid jäänud samale tasemele. Võimaluste äratundmine kujutas antud uuringus oskust kasutada väliseid stiimuleid uute ärilahenduste loomisel. Uuritava võime arengule võib kasuks tulla ka isiku varasem ettevõtlusalane kogemus ning haridus.

Edukaks olemiseks on vaja praktilisi oskusi nagu probleemide lahendamise oskus, mis suuresti põhineb taktikalistel teadmistel. Uuring näitas ka praktiliste oskuste positiivset mõju ärivõimaluste äratundmisvõimele. (Muños C. *et al.* 2011)

Õpilaste teadlikkuse suurendamist ettevõtlusalal saab käsitleda mitmete erinevate meetoditega nagu näiteks tuues välja, millist kasu toovad ettevõtjad majandusele ja ühiskonnale. Ettevõtluskeskkonna mõistmiseks on vaja teadmisi, kuidas ettevõtlikult mõelda, õppida, tegutseda, suhelda ja organiseerida. (Gibb 2008) Ettevõtlusteooria eesmärk on aidata ettevõtjatel aru saada nende otsuste võimalikest tagajärgedest. (Fiet 2000) Pedagoogilised vahendid, mida selles protsessis kasutatakse on loengud, töötoad, juhtumuringud, ajurünnakud, mängud, väitlused, külalislektorid, külalisesinejad, asjakohaste juhtumite üle arutlemine, ettevõtete külastused. Ettevõtlusõppe edukuse jaoks tuleb pedagoogilised meetodid oskuslikult siduda oodatavate väljunditega. (Gibb 2008)

Teooria õppimine on oluline osa ettevõtluseõppest, et aru saada tulevikus tehtavata ettevõtlusalaste otsuste tulemustest ja tagajärgedest ning mõista ettevõtlusprotsessi toimumise süsteemi. Teoreetilise materjali eeldused (Fiet 2000):

- Õpitakse edukate ettevõtjate käitumist, eeldusel, et tulevikus võidakse sarnastesse situatsioonidesse sattuda, millest nüüd suudetakse paremini ette valmistuda.
- „Idealse“ ettevõtliku käitumise õppimine võib olla demotiveeriv.
- Vastsete ettevõtjate seas on kõrge läbikukkumisprotsent, haritakse õpilasi nende nõrkuste ja tugevuste koha pealt.
- Saadaolevad uuringud ja informatsioon üksi ei saa välja selgitada eduvõimalusi.
- Irratsionaalse ettevõtluskäitumise õpe ei ole vajalik, kui eesmärgiks on õpetada, kuidas olla edukas.

Motivatsiooni võimendamine läbi edukate ettevõtjate õppimise võib põhjustada liiga suurt õhinat ning luua täitumatuid illusioone

Suurbritannias läbi viidud uuringu põhjal olid peamised meetodid, mida ettevõtlusõppe protsessis kasutatakse järgmised (Gibb 2008)

- tegevuste kordamine ning läbi selle õppimine;
- õpitakse omaalgatuslikult;
- suurendatakse motivatsiooni ja oskust õppida pinges all;

- võimaldatakse õppida õpperuumist väljaspool koos mõne organisatsiooniga luues midagi uut ning ei piirduta ainult kõrvalt vaatlemisega;
- eksperimenteeritakse mitmete õpetustega.

1.3.1. Ettevõtluse õppimine Babson kolledži näitel

Babson kolledži kogemuste põhjal toimivad kõige paremini järgmised neli ettevõtlusõppe meetodi, mis sisaldavad nii praktilisi kui ka teoreetilisi käsitlusi (Greene 2011):

- ettevõtte alustamine;
- mängud ja simulatsioonid;
- konstruktsioonidel põhinev õpe;
- peegeldav õppimine.

Üha enam on hakatud kasutama ettevõtete reaalsel loomist kursusetöona. Ettevõtete loomine toimub kursuse alguses, mitte lõpus. Eeldatakse, et õpilastel puudub või on väike ärikogemust ning et seda tõeliselt arendada ning arendada empaatiat ettevõtjatega, tuleb äri luua enne kui jõutakse õppida ärijuhtimist. Lisaks arendavad õpilased teatud taseme ja enesekindluse, kui nad praktiseerivad neile tundmatul alla ning kogevad nii edu kui ka ebaedu. (*Ibid.*)

Otsestest vaatlustest nähakse, et õpilased (*Ibid.*):

- Kogevad ettevõtluse tõuse ja mõõnu ning õpitakse omanikutulu kohta, mis käib kaasas ettevõtte alustamisega.
- Omandatakse teadmisi juhtimise tähtsusest, kuid nad pole veel välja arendanud oma juhtimisstiili.
- Praktiseeritakse ettevõtlust ning läbi kogemuste õpitakse, et inimressursi juhtimine on rohkem kunst kui teadus.
- Tuntakse lüüasaamist pärast viletsate otsuste tegemist ning kogetakse rõõmu väikeste võitude üle.
- Alahinnatakse tagantjärele usaldust juhtide ning töötajate vahel ning õpitakse, et delegeerimine ei ole valik.

Lisaks neile viiele kogemusele õpitakse, et parimast võimalusest on vähe kasu, kui seda ei oska ilma tugeva meeskonnata õigest ära kasutada. Sellised tugevused saadakse pidevast avatud suhtlusest, keerulistest jagatud eesmärkidest ning kohanemisvõimest ebakindlates olukordades. (*Ibid.*)

Arvutimängude ja muude mängude mõju viimastele põlvkondadele on vaieldamatu. Seetõttu üha enam harijaid ja koolitajaid otsib sarnaseid rakendusi, mida saaks kasutada nii akadeemilises kui kutsealases maailmas. On väga palju erinevaid tähendusi sõnale „mäng“, kuid enamik jagavad kahte kõige tüüpilisemat eeldust – reeglite olemasolu ning oodatakse, et see oleks lõbus. Mängud ühendavad õppimise ja mängimise ning kursusel osalejad puutuvad kokku reaalsete väljakutsetega virtuaalses maailmas. Tänapäeva mängud nõuavad 50-100 tundi, et need täielikult selgeks saada, mis võrdub ajaga, mida õpilased veedavad kursusel ühes semestris (*Ibid.*)

Mängude kasutamine on tõusev trend, eriti kursustel, kus olid levinud simulatsioonid, nüüd on sellele lisandunud konkreetsed reeglid ning lõbustuse element. Babson kolledž, sarnaselt mõnele teisele koolile, on uurinud ja eksperimenteerinud mängude kasutamisega õppekavas juba mõnda aega. Arendati mäng, mis toetab õpet, kuidas ettevõtjad mõtlevad riski-, ebakindlus- ning tundmatutes olukordades. Mäng on disainitud nii, et see asendaks juhtumuringud klassisiseseks arutlemiseks, et arendada ettevõtlikku mõtteviisi. Mängud lubavad õpilastel harjutada ettevõtlust teistes keskkondades, see on mänguline meetod, et saavutada tõsiseltvõetavaid tulemusi. (*Ibid.*)

Ettevõtlus on rakenduslik distsipliin, kuid tavaliselt õpetatakse ja uuritakse seda kui see oleks osa loodusteadusest. Lisaks sellele, ettevõtlusuuringu mõju ei ole selge, kui hinnata ettevõtlusalase hariduse efektiivsust. On öeldud, et rakenduslikud distsipliinid on paremini pakutavad kasutades konstruktsioonidel põhinevat õppekava. See on lahknemise ja lähenemise protsess, mis nõuab vaatlus-, infotöötlus-, alternatiivide loomise-, kriitilise mõtlemise-, tagasiside-, visuaalse esituse-, loovus-, probleemilahendamise- ja väärtuse loomise oskusi. Ettevõtlusõpe läbi selle metoodika aitab õpilastel identifitseerida ning ära kasutada unikaalseid äriloomise võimalusi. (*Ibid.*)

Peegeldava õppimise idee ei ole uus ning võidab tagasi oma kohta kriitilise osana õppimiskogemuses. Selle meetodiga võetakse aega, et mõelda oma tegevuse üle, kuid seda on raske süstida tegevuspõhisesse õppesse. Peegeldamine on oluline protsess, millega teadmised arendatakse kogemustest. Peegeldades kaalutakse asetleidnud tegevust ning üritatakse mõista

ja seletada seda, mis sageli viib arusaamadeni ning sügava õppimiseni või ideedeni, millega testida uusi kogemusi. See on tähtis viis segadusttekitavates olukordades, kui töötatakse ebakindlates tingimustes ja probleemide lahendamiseks. Sügav õppimine on seotud aktiivsete lähenemistega, mida iseloomustab soov haarata ja töödelda informatsiooni väärtuslikuks ning pikaajalise tähendusega. (*Ibid.*)

1.3.2. Finantsteadmiste olulisus

Finantsteadmiste olemasolu ettevõtte rajamisel on üks tähtsamaid tegureid, millest võib sõltuda ka firma tulevik. Finantsteadmisi õpitakse sageli paralleelselt või koos ettevõtlusõppega. Finantsteadmiste eesmärk on see, et inimesed oskaksid lugeda, analüüsida, hallata ning arutada erinevat finantsinformatsiooni, millel põhineb ettevõtte tulu saamine. Sellised teadmised sisaldavad erinevates rahaliste valikute ning otsuste mõistmist ning planeerimist, sest ettevõtjad on regulaarselt seotud otsuselangetamise protsessidega, mis nõuab majandusalaste teadmiste olemasolu. Edu saavutamiseks tuleb oma oskusi ja teadmisi nii ära kasutada, et need tekitaks võimalikult suurt kasu. Ilma selliste vajalike teadmisteta on ettevõtjatel 32% väiksem võimalus edu saavutada esimese viie tegevusaasta jooksul võrreldes konkurentidega. (Rahmandoust *et al.* 2011)

Finantsteadmised on uute ettevõtete ellujäämisel ning kasvul väga olulised. Suur hulk ettevõtjaid, kelle käest küsiti, et mida nad oleks teisi teinud kui nad oma firma asutasid, vastasid, et nad oleks tahtnud paremini mõista ettevõtte asutamise finantspoolt. (Lennox 2014) Sama uuringi põhjal peavad paljud äriomanikud uue ettevõtte algatamisel kõige raskemaks just rahalist poolt. Osade õpetlaste arvates peegeldab ettevõtte edu ettevõtja oskusi ning teadmisi. (Rahmandoust *et al.* 2011)

Kanada statistika näitab, et 85% idu- ja väikeettevõtteid elavad üle oma esimese tegutsemisaasta, kuid ainult 51% jõuavad viiendasse aastasse. Finantsalane haridus mängib suurt rolli pikaajalise edukuse saavutamisel ning ettevõtjate varustamisel teadmistega, tänu millele suudetakse äris konkurentsivõimeline olla. (Lennox 2014) Uuringud on näidanud, et vähesed finantsalased teadmised ning vähene ettevalmistus on põhjuseks, miks ettevõtted pankrotistuvad. Kui ettevõtjal puudub oskus hinnata oma majanduslikku seisukorda objektiivselt, ei ole ta suuteline tegema ka efektiivseid finantsotsuseid. (Rahmandoust *et al.* 2011)

On leitud, et suurendades ettevõtja finantsalaseid teadmisi nagu finantsaruannete, suhtearvude ja muu kohta, toob see endaga kaasa suurenemise sageduses, kui tihti finantsaruandeid luuakse. See omakorda avaldab positiivset mõju laenude tagasimaksmisele, mis seejärel vähendab ettevõtete mittevabatahtlike sulgemiste arvu. Finantsteadmiste olemasolu ning arendamine toob endaga kaasa selle, et ettevõtja teeb paremaid otsuseid ning finantsiliselt vastutusrikkam. (Wise 2013)

Intuit Canada poolt läbiviidud uuringu põhjal vaid 48% väikeettevõtete omanikest omavad keskmisest väiksemaid finantsalaseid teadmisi Kanadas. Ainult 18% omanikest on keskmisest kõrgemad sellealased teadmised. Ilma tehniliste teadmisteta või väljaspoolse abita, ettevõtjad ei saa hakkama. (Bridging the Gap 2013) Rahandusalaste teadmiste puudumisel tehtud otsused võivad osutada ebaedukateks ning tuua kaasa kahju nii otsustavale isikule kui ka ühiskonnale. Finantsalane haridus pole tähtis mitte ainult inimesele, vaid ka majandusele, et tagada selle jätkusuutlik areng. (Rahmandoust *et al.* 2011)

1.4. Ettevõtlusõppe väljundid

Suur valik ettevõtlusprogramme, mida üle maailma pakutakse ning nende heterogeensus teeb nende tulemuslikkuse mõõtmise ja võrdlemise raskeks. Tüüpiliseks koolitusprogrammi hinnanguks on selle käigus omandatud teadmiste ja arusaamade hindamine. (McStay 2008) Samuti on eesmärkideks ja tulemusteks tagajärgede ja tulemuste mõistmine, mis tekivad otsuste tõttu, majandusliku edu saavutamine, ettevõtte kasv ning isiklik areng. (Fiet 2000) Paljud uuringud kirjeldavad kursusi, nende sisu või kirjeldavad ja annavad hinnangu kursuste mõjust osalejatele. Tihti võetakse mõõdetavaks ka kursuse lõpetanud õpilaste algatatud ettevõtete arvu või kui mitu töökohta sellega loodi. (Webber 2011)

Ettevõtlusalane haridus kannab endas erinevaid oskusi nagu loov mõtlemine, meeskonnatöö, riskijuhtimine, ebakindluse käsitlemine. Seda toetab arusaam, et mõtteviisi areng nende oskuste edendamiseks, on äärmiselt oluline. Lisaks mitmed kursused ja programmid, mis on ettevõtlusega seotud, on tugevalt äritegevusele suunatud, kuid kasutavad endas ka rahandus-, majandus-, turundus- ja juhtumisosakonna programmi osi. Programmi põhikursus sisaldab endas konkurentsieeliste, kapitali finantseerimise, turu-uuringute ja äriplaanide kasutamise ja koostamise oskusi. Sageli on programmidel väga praktiline suund,

kus õpilased loovad ja juhivad oma miniettevõtteid. Eesmärgiks on luua simulatsioon reaalsest majanduslikust olukorrast, mille läbi saadakse õppida. Programmi mõju ei pruugi ilmnedagi kohe, vaid see võib esile kerkida alles tükk aega peale programmi lõppemist ning seetõttu võib nõuda pikemaajalist vaatlust mõju hindamisel. Ei ole välja kujunenud ettevõtlusalaste programmide süstemaatilise hindamise ühtset programmi. OECD on läbiviinud uuringu, mille eesmärgiks oli tugevdada hindamiskultuuri ettevõtlusalases hariduses ning anda hindamiseks suuniseid, et saavutada parem arusaamine, kuidas selle alast haridust edendada. (OECD 2009)

Hindamisele puudub üks ühtne lähenemine ning seetõttu ei ole ühtset mudelit, mida saab kõikide programmidega kasutada, vaid tuleb kasutada kombinatsiooni kvalitatiivsetest ja kvantitatiivsetest lähenemistest. Näiteks kvantitatiivne edukuse mõõt võib olla väljundiga seotud näitaja, mida võidakse kasutada koos kvalitatiivse hinnanguga hoiakute muutuste kohta. (*Ibid.*)

Hinnangul võib olla nii edasi- kui ka tagasivaatav eesmärk. See on summaarne hinnang ning võib olla konstrueeritud nii, et öelda, millised sisendid ja väljundid loodi õppeprogrammiga. Kujundav hinnang on selline, mis seletab kuidas, miks ja millistes tingimustega plaan töötas või ei töötanud. (*Ibid.*)

Hindamismaatriks annab juhiseid neile, kes kavatsevad hinnata ettevõtlusalast haridust. Maatriksi kaks telge koosnevad (*Ibid.*):

Programmi tüübid – see telg täpsustab erinevaid programme, mida saab liigitada järgneva kolme kategooria alla:

- ettevõtlusoskuste ja hoiakute õppimine;
- edendada ettevõtete loomist ning ettevõtlikku käitumist;
- äri alustamisoskuste ning ettevõtlusoskuste areng.

Hindamise nõuded – iga programmitüübiga maatriks määrab ära:

- põhieesmärgid – mis on programmi eesmärgid;
- hindamisküsimused – peamised küsimused, millele hindamine püüab lahendust leida;
- vajalik informatsioon – tõendid, mida hinnang vajab, et küsimustele vastused leida;
- hindamismeetodid – kõige sobivamad meetodid, et saavutada hindamise eesmärgid.

Euroopa Komisjoni koostatud raporti põhjal peab ettevõtlusharidust sisaldama vähemalt ühte järgmistest elementidest (Effects and impact... 2012)

- Edendab õpilaste oskusi, hoiakuid ning käitumist nagu loovus, risk, enesekindlus, iseseisvus, mis on nende ettevõtliku meelelaadi aluseks.
- Tõstab õpilaste teadlikust ettevõtja kui võimaliku karjäärivalikuna.
- Kasutab praktiliselt põhinevaid meetodeid, kus õpilased kaasatakse projektidesse väljaspool õpiruumi.
- Annab põhioskused ettevõtjana tegutsemiseks ning teadmised, kuidas luua ning arendada ettevõtet.

Nendele eesmärkidele sarnaseid tulemusi peeti oluliseks ka Garavan ja O’Cinneide (1994) Euroopas läbiviidud uuringus, kus hinnati ettevõtlusprogramme viies riigis. Leiti, et kõige enam levinud eesmärgid olid ettevõtte alustamiseks vajalike teadmiste omandamine, tehnika kasutamise oskus, millega analüüsida olukordi äritegevuses ning välja töötada tegevusplaan, ettevõtlikkuse identifitseerimine ning stimuleerimine, talendi ja oskuste edasiarendamine, empaatiavõime ja toetuse edendamine kõikide ettevõtlusaspektide kohta ning muutustest tulenevate hoiakute kavandamine. Samuti märgiti ära ettevõtlustegevusalase enesekindluse suurendamist.

Suurbritannias läbiviidud uuringu põhjal on võimalik mõõta ja hinnata ettevõtlusõppe väljundeid, mis võivad olla, et õpilased (Gibb 2008)

- saavad reaalselt aru ettevõtja elustiilist ja isikuomadustest;
- mõistavad ja on empaatilised ettevõtja väärtustega;
- teavad, miks tahetakse olla ettevõtja;
- teavad, kuidas ära kasutada oma tutvusringkonda ja suhtlusvõrgustikku ning kuidas tegutseda läbi teiste inimeste;
- näha probleemides võimalusi;
- omavad eeskujusid;
- omavad vajalikke teadmisi ettevõtte loomiseks;
- oskavad genereerida ja hinnata uusi ideid;
- omavad veenmis- ja läbirääkimisvõimet, on esinduslikud ning oskavad langetada otsuseid kiiresti ja vajadusel ka pingelistes olukordades;
- võime teha intuiitivseid otsuseid.

Teises uuringus, mis samuti viidi läbi Suurbritannias, tulemused näitasid, et lisaks oskuste ja teadmiste arendamisele ettevõtte alustamise ning toimimise kohta, avaldas

ettevõtlusharidus positiivset mõju ka õpilaste üldisele suhtumisele ettevõtlustegevusse. Ettevõtlusalastel kursustel osalenud õpilaste tahe oma firmat luua oli suurenenud ning kursused avaldasid pikaajalist mõju. (Galloway, Brown 2002)

OECD (2009) on välja toonud kolm ettevõtlusõppe eesmärki, mis on ettevõtlusvõime, finantsoskuste ning majanduse ja äri mõistmise arendamine õpilastel.

Ettevõtlusvõime: võime käsitleda ebakindlust ning reageerida muutustele positiivselt, luua ja rakendada uusi ideid ning meetodeid, teha mõistlikke riski-tulu hinnanguid ja nende põhjal tegutseda nii isiklikus- kui tööelus.

- Teadmised ja arusaamad järgmistest kontseptidest: organisatsioon, innovatsioon, risk, muutus.
- Oskused – otsuste tegemise oskus, eriti ebakindlates olukordades, isiklik ja sotsiaalne juhtimisoskus, riskijuhtimine, esinduslikus.
- Hoiakud – iseseisvus, avatus, austus tõendite vastu, pragmaatilisus, pühendumus muutustele kaasaaidata.
- Omadused – kohanemisvõime, sihikindlus, kindlameelsus, paindlikkus, loovus, improvisatsioon, enesekindlus, algatusvõime, julgus, autonoomsus, tegevusele orienteeritus.

Finantsoskused: teadmised, oskused ja hoiakud, mida on vaja, et saada küsivaks ja informeeritud finantsteenuste tarbijaks ning finantsjuhtimisoskused

- Teadmised ja arusaamad järgmistest kontseptidest: raha, krediit, investeeringud.
- Oskused ja pädevus – eelarvestamine, finantsplaneerimine, riskijuhtimine.
- Hoiakud – vastutuse võtmine laiemal mõjul eest rahaliste otsuste tegemisel isiklikul ning äritasandil.

Majanduse ning äri mõistmine: protsessi uurimine ärikontekstis, mis põhineb sellel, et ressursid on piiratud ning tuleb leida alternatiivseid võimalusi.

- Teadmised ja arusaamad järgmistest kontseptidest: turg, konkurents, hind, efektiivsus, majanduskasv.
- Oskused – võtta vastu otsuseid, anda hinnanguid majanduslikele probleemidele, uurida lihtsaid hüpoteese ning rakendada teoreetilisi teadmisi praktilistes situatsioonides.

- Hoiakud – huvi majanduses toimuva vastu, ressursside vastutustundlik ja jätkusuutlik kasutus, väljakutsed ettevõtluses ja nende tähtsus ühiskonnale, vastutus tööandjate, kogukonna ja keskkonna ees.

On uuritud ka ettevõtluskursustel osalejate arvamusi ning mis nende arvates peaks olema kursuse väljundid. Tulemused näitasid, et hinnati ettevõtete tugevuste ja nõrkuste mõistmist ning samuti isiklike ettevõtlusoskuste ja vajalike omaduste arendamist. Veel peeti oluliseks põhiteadmiste omandamist turunduse, finantsjuhtimise, tegevuste ja ressursside planeerimise, töökorralduse ja ettevõtte alustamise kohta. Finantsjuhtimine ja turundus olid rõhutatud kui kriitilised tegevusalad, kus võidakse tulevikus abi vajada. (Henry *et al.* 2005)

2. UURING ETTEVÕTLUSE ÕPPIMISE KOHTA EESTI JA RAHVUSVAHELISTE TUDENGITE PÕHJAL

Käesoleva uuringuga soovis autor saada ülevaadet Eesti õpilaste arvamustest ettevõtluse kohta ning võrrelda seda rahvusvaheliste tudengite arvamustega, kes samuti õppisid ettevõtlust Eestis, Tallinna Tehnikaülikoolis ning leida kinnitust esitatud hüpoteesidele. Eesmärk oli välja selgitada, mida peeti ettevõtlusõppes oluliseks, mida selle käigus õpiti, milline oli õpilaste isiklik areng ning kui tähtsaks peetakse finantsteadmiste olemasolu ettevõtlusõppes.

Antud peatükis on autori läbiviidud uuring Eesti õpilaste seas, kes on läbinud ettevõtluskursuse, uuringu metoodika, tulemused ning järeldused. Samuti ka rahvusvaheliste tudengite arvamused ettevõtluskursuse kohta Eestis.

2.1. Uuringu metoodika

Metoodika all kirjeldatakse uuringu koostamise ning andmete kogumise ja töötlemise meetodeid. Antakse ülevaade sellest, kuidas uuringut teostati ning milliseid analüüsimeetodeid kasutati. Lisaks iseloomustatakse valimit ning selle esinduslikkust.

Uuringu koostamisel lähtuti sellest, et ettevõtluse õpe peaks arendama ka õpilaste isikuomadusi. A. Fayolle ning B. Gailly (2008) põhjal peaks ettevõtlusõppe kontsept sisaldama lisaks praktilistele teadmistele ka isiklikku arengut. Samal seisukohal on A.A. Gibb (2008), kelle järgi ettevõtlusõppe hõlmab endas ka uute ideede ja lahenduste leidmist, toimetulekut ebakindlates olukordades, muutustele reageerimist, finantsteadmiste arendamist. Vastajad andsid hinnangu oma oskuste arengule, mis toimus kursuse raames. Lisaks võeti uurimuse koostamisel arvesse ka meetodeid, millega ettevõtlust õpetatakse. Nii Fietti (2000) kui ka Greeni (2011) põhjal koosneb edukas õpe praktiliste kui teoreetiliste meetodite

kombineerimises. Uuringus hindasid õpilased meetodeid, mida nemad pidasid kõige efektiivsemaks ettevõtluse õppimisel.

Rahvusvaheliste tudengite arvamus ettevõtlusõppe ja finantsõppe kohta põhineb kvalitatiivsel tagasiside, mis koguti peale ingliskeelse ettevõtluskursuse läbimist Tallinna Tehnikaülikoolis. Tagasisidet andsid 58 tudengit vanuses 18-48. Vastanutest 32,8% (19 inimest) olid naised ning 67,2% mehed (39 inimest) (vt lisa 7. Tabel 9). Esindatud olid 20 erinevat riiki. (vt lisa 7. Tabel 10)

Eesti tudengite hulgas läbiviidud uuring põhineb kvantitatiivsel lähenemisel, mis tugineb omavahel võrreldavate arvuliste näitajate kasutamisel. Esimeseks faasiks oli taustandmete kogumine, et saada ülevaade ettevõtluse õppimise kohta Eestis. Küsimustik koostati teooriale põhinedes. Esimene pool sisaldas üldist infot küsimustikule vastaja kohta ning ettevõtluse õppimise kohta ja teine pool keskendus sellele, miks kursust valiti, mida sellega saavutati ning kas toimus indiviidide seisukohalt arengut. Kasutati 5-astmelist Likerti skaalat, kus 1 tähendas täielikku nõusolekut ning 5 näitas, et pole üldse nõus.

Uuringu teostamiseks valis autor veebipõhise küsimustiku. Koostati ankeetküsimustik, mida jagati vastajatega mitmesuguste suhtlusmeediumite vahendusel ning e-posti kaudu. Antud meetod valiti selle mugavuse tõttu. Vastajate jaoks on see kõige kiirem ja lihtsam viis infot jagada ning võimaldab uurimisküsimuste kohta saada korraga suurel hulgal andmeid. Küsimustikust saadavaid andmeid on hea omavahel võrrelda ja analüüsida.

Enne seda, kui küsitlus läbi viidi, korraldati ka pilootküsitlus, et leida küsimustiku probleemkohad ning veenduda selle mõistetavuses. Selle tagajärjel selgus, et vajadus suuremate muudatuste tegemiseks puudub. Küsimustik oli vastamiseks avaldatud nädal aega: 8. maist – 15. maini.

Uuringu analüüsi osas kasutati järgmisi statistilisi andmeanalüüsi meetodeid: aritmeetiline keskmine ja standardhälve. Analüüsi teostamisel jäeti välja nende vastused, kellel puudub kogemus ettevõtlusõppega. Aritmeetilist keskmist kasutatakse eesmärgiga selgitada välja keskmine vastuse väärtus ning standardhälve mõõdab hajuvust keskmise väärtuse suhtes ja kirjeldab jaotust täielikumalt.

Uuringu valimi sihtgruppides mängisid oma rolli jagamiskeskonnad. Suhtlusportaalide kaudu saadi peamiselt üliõpilaste vastuseid, samas kui e-posti teel saadetud küsimustikud kaasasid rohkem ka juba kõrghariduse omandanud inimesi.

Kokku laekus 104 vastust, millest jäeti välja 8, sest kontrollküsimuste vastuste ülevaatamisel leiti vastuolu või vastanud isikud ei omanud kogemust ettevõtluse õppimisel. Lõplik valim koosnes 93-st vastanust, kelle hulgas on 44 naist (47,3%) ja 49 meest (52,7%). Vastuste jagunemine on toodud tabelis 1.

Tabel 1. Vastuste jagunemine vanuse, haridustaseme ja õppeasutuse lõikes

	Kokku	
	arv	%
Vanus		
20	7	7,5
21	23	24,7
22	26	28,0
23	16	17,2
24	7	7,5
25	7	7,5
26	3	3,2
28	1	1,1
30	3	3,2
Haridustase		
Kesk- või keskeriharidus	51	54,8
Kõrgharidus	42	45,2
Õppeasutus		
Balti Filmi- ja Meediakool	1	1,1
Eesti Ettevõtluskõrgkool Mainor	5	5,4
Eesti Lennuakadeemia	1	1,1
Eesti Maaülikool	1	1,1
Estonian Business School	8	8,6
Sisekaitseakadeemia	1	1,1
Tallinna Majanduskool	1	1,1
Tallinna Tehnikaülikool	45	48,4
Tallinna Tehnikaülikooli Tallinna Kolledž	1	1,1
Tallinna Ülikool	16	17,2
Tartu Ülikool	10	10,8
Tartu Ülikooli Pärnu Kolledž	1	1,1
Tartu Ülikooli Viljandi kultuuriakadeemia	2	2,2

Allikas: Autori koostatud

Vastajad jäid vanusevahemikku 20-30 aastat. Kõige enam vastajaid oli vanuses 22 eluaastat (28%), kellele järgnes napilt 21. aastased (24,7%) ning neile omakorda järgnesid 23. aastased (17,2%). Selline vastajate vanuseline tulemus võib olla mõjutatud sellest, et küsitlust levitati internetikeskkonnas ja ka nende seas, kellega koos autor ettevõtlusõpet on läbinud.

Haridustasemetest oli vastanute seas esindatud ainult kesk- või keskeri haridus ning kõrgharidus. Meeste ja naiste lõikes olid tulemused sarnased – esines väike ülekaal kesk- või keskeri haridustasemeta inimeste seas võrreldes kõrgharidusega.

Kõik vastanud kas omandavad või on omandanud kõrghariduse Eestis ning vastanute seas oli kõige enam levinud variandiks, kus seda tehti, Tallinna Tehnikaülikool (48,4%). Sellele järgnes Tallinna Ülikool (17,2%).

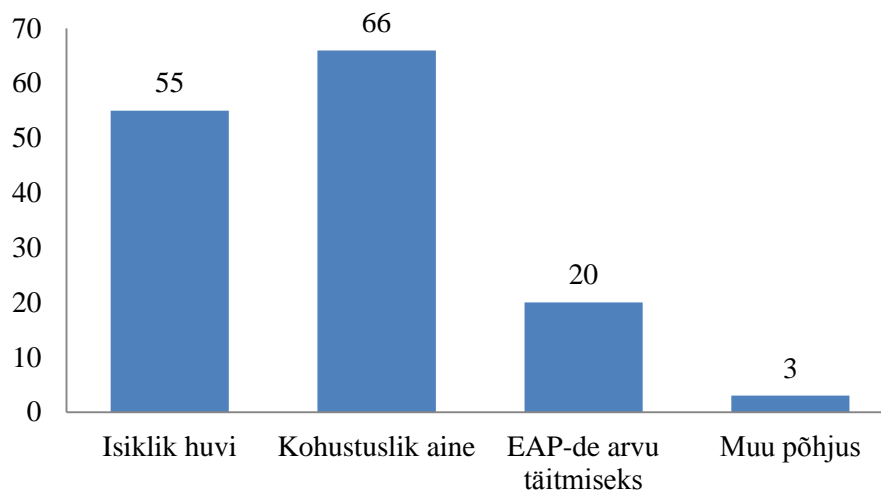
Antud valim annab ülevaate ettevõtlust õppinud inimeste arvamustest ettevõtlusõppe kohta ning antud 93 vastaja vastuste põhjal on võimalik teha esialgseid järeldusi, kuid täpsema ülevaate saamiseks tuleks läbi viia täiendavaid nii kvalitatiivseid kui ka kvantitatiivseid uuringuid.

2.3. Uuringu tulemused

Alljärgnevalt on välja toodud uuringu tulemused küsimustikule vastanute seas. Analüüs puudutab järgnevaid teemasid: miks valiti ettevõtlusalaseid kursuseid, selle kasulikkus, efektiivsed meetodid ettevõtluse õppimisel, finantsteadmiste olulisus ettevõtluse õppimisel ning milliseid oskusi ettevõtlusõpe arendas.

2.3.1. Põhjused, miks valiti ettevõtlusalaseid kursusi

Ankeedis oli võimalik valida nelja variandi vahel: isiklik huvi, kohustuslik aine, EAP-de arvu täitmiseks ning muu põhjus, mida paluti täpsustada, valida võis ka mitu põhjust (vt Lisa 1). 93-st vastajast 66 põhjendasid ettevõtlusalase kursuse valikut sellega, et see oli kohustuslik aine. 55 inimest andsid põhjuseks isikliku huvi ning 20 inimest tegi valiku, et täis saada EAP-de arv. 3 inimest valisid variandi „Muu põhjus“ ning põhjendustena toodi välja soovitusel teistelt (2. juhul) ning taheti valida erialavälist ainet (vt joonis 1).

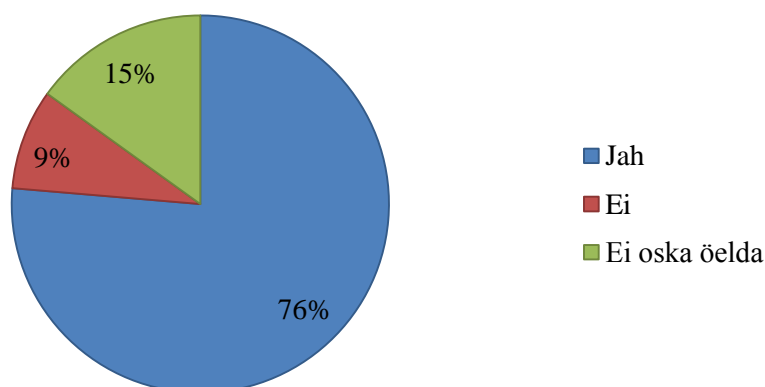

Joonis 1. Ettevõtlusalaste kursuste valiku põhjused

Allikas: Lisa 2.

2.3.2. Ettevõtlusõppe kasulikkuse hindamine

Autori püsistatud esimene hüpotees oli, et ettevõtlust õppinud inimesed peavad seda kasulikuks kogemuseks. Hüpoteesi tõestamiseks sisaldas ankeet järgmist küsimust: kas leidsite, et ettevõtlusalane kursus oli Teie jaoks kasulik (vt Lisa 1). Küsitletute seast 71 vastanutest (76%) leidis, et ettevõtlusalane kursus oli nende jaoks kasulik. 8 inimest (9%) arvas, et see ei olnud nende jaoks kasulik ning 14 vastajat (15%) ei osanud küsimusele vastata (vt joonis 2). Antud tulemuste põhjal võib öelda, et hüpotees leidis tõestust.

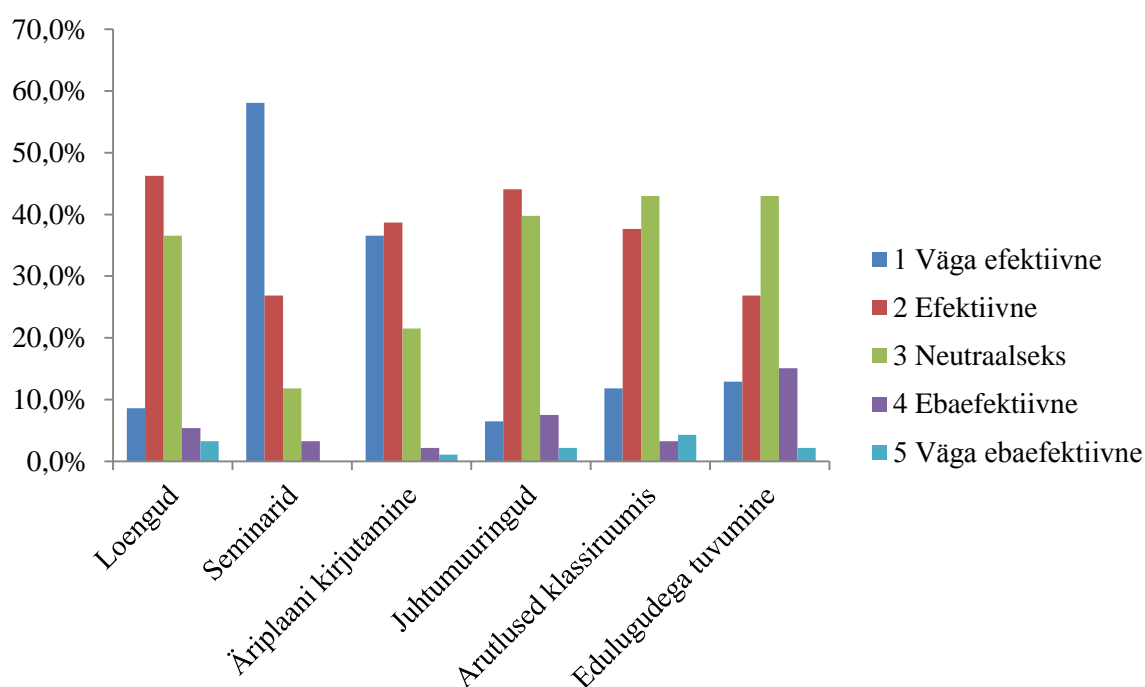
Joonis 2. Ettevõtlusalase kursuse kasulikkuse hindamine

Allikas: Lisa 3.

2.3.3. Efektiivsed meetodid ettevõtluse õppimisel

Teine autori poolt püstitatud hüpotees oli, et seminare peetakse ettevõtlusõppes kõige efektiivsemaks meetodiks. Hüpoteesi uurimiseks paluti vastajatel hinnata järgmiste meetodite efektiivsust: loengud, seminarid, äriplaani kirjutamine, juhtumuringud, artlused klassiruumis ja edulugudega tutvumine (vt Lisa 1).

Küsimustikule vastanute seast peetakse kõige efektiivsemaks meetodiks ettevõtluse õppimisel seminaridest osavõttu (58,1%), samuti hinnatakse kõrgelt ka loengutes osalemist (46,2%) ning äriplaani kirjutamist (38,7%). (vt joonis 3).

Joonis 3. Ettevõtluse õppimisel kasutatavate meetodite efektiivsuse hindamine

Allikas: Lisa 4.

Loenguid pidas positiivseks meetodiks enam kui pooled vastanutes – väga efektiivseks hindas neid 8,6% ning efektiivseks 46,2%. Neutraalsel seisukohal loengute poolest oli 36,6% vastanutest ning ebaefektiivseks ja väga ebaefektiivseks peeti neid vastavalt 5,4% ja 3,2% vastanute poolt. Kõige positiivsemalt olid vastajad meelestatud seminaride suhtes – 58,1% leidis neid olevat väga efektiivsed ning 26,9% hindas neid mõjuvateks. Ebakindlal seisukohal oli 11,8% küsitletutest ning seminare hindas ebaefektiivseks 3,2% vastanutest. Mitte keegi ei arvanud, et need on väga ebaefektiivsed. Loengud põhinevad enamasti teorial, samas kui seminarid on rohkem praktilisi teadmisi ning oskusi pakkuv. Seminare eelistatakse loengutele

just praktilisuse poolest, sest on võimalik ka ise aktiivselt osaleda. Kõikidest meetoditest oli seminaridel kõige madalam aritmeetiline keskmine (1,602), mis näitab, et seda meetodi peetakse kõige efektiivsemaks. Samuti oli seminaride standardhälve, mis näitab vastuste varieeruvust, üks väiksemaid (0,823). Loengute puhul oli aritmeetiline keskmine suurem (2,484) ning ka varieeruvus (0,855) oli seminaridega võrreldes suurem (vt lisa 4 tabel 5).

Äriplaanide kirjutamisel hinnangud väga efektiivse meetodi ja efektiivse meetodi puhul olid peaaegu võrdsed – 36,6% ja 38,7%, mis võis olla vastuste. Negatiivselt olid meelestatud väike hulk vastajaid, kokku 3,3%. Äriplaanide koostamisel peavad olema paigas ettevõtluse strateegia, visioon, missioon. See on abiks ettevõtte alustamisel ning sisaldab informatsiooni nii hetkeolukorra kohta kui ka prognoose tulevikuks. Selle koostamisel kasutatakse nii teoreetilisi kui ka praktilisi teadmisi, mida on kursuse raames omandatud. Standardhälbe järgi (1,935) on efektiivsusest teisel kohal ettevõtluse õppimisel äriplaanide kirjutamine (vt lisa 4 tabel 5).

Juhtumuringute kasutamist peab sobilikuks meetodiks kokku 50,6% vastanutest, kuid samas on üsna suur hulk, 39,8% kõhkleva seisukohal. Negatiivselt on meelestatud 9,7% vastanutest. Juhtumuringute puhul pole tihti ühte kindlat õiget vastust probleemile, seda meetodi kasutatakse väga laialdaselt ning käsitletakse päris elus toimunud või väljamõeldud probleeme, mis võib ka tulevikus ettevõtjail endil esile kerkida. Juhtumuringute puhul oli vastuste varieeruvus (0,814) antud meetodite hulgast kõige madalam (vt lisa 4 tabel 5).

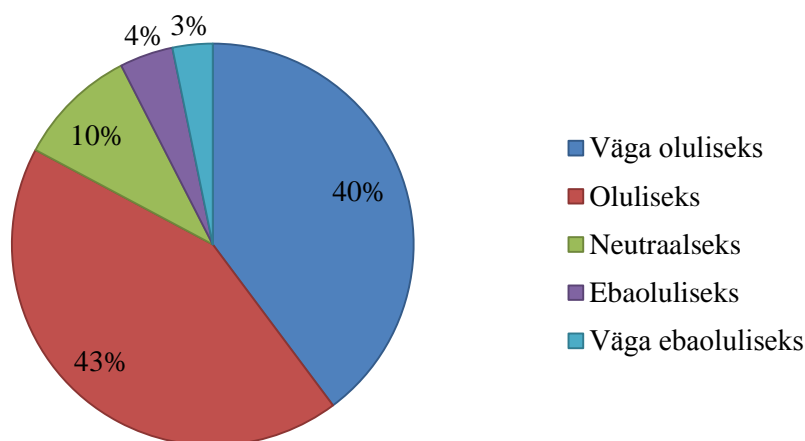
Kõige rohkem esines neutraalseid vastuseid (43%) arutlused klassiruumides meetodi ja edulugudega tutvumise meetodiga. Arutluste puhul hindas 49,4% vastanutest neid efektiivseks või väga efektiivseteks ning 7,5% ei arvanud, et need on mõjuvad meetodid. Edulugudega tutvumisel oli kõige suurem protsent, 17,3%, kes ei nõustunud, et see meetod oleks ettevõtluse õppimisel sobiv, samas kui 39,8% leidis, et see on sobiv. Aritmeetilise keskmise järgi (2,667) on ka see meetod keskmisest efektiivsem ning selle varieeruvus (0,959) on kõigist uuritud meetoditest suurim (vt lisa 4 tabel 5).

Selle osaga leidis kinnitust ka teine hüpotees ning saadi ülevaade ka teiste meetodite efektiivsuse hinnangutest.

2.3.4. Finantsteadmiste olemasolu tähtsus ettevõtluse õppimisel

Autori poolt püstitatud kolmas hüpotees oli: finantsteadmiste olemasolu peetakse ettevõtluse õppimisel oluliseks. Selle tõendamiseks küsiti vastajatelt uuringus, kui oluliseks

peate finantsteadmiste olemasolu ettevõtluse õppimisel. Enamus küsitletutest tähtsustab sellealaste teadmiste olemasolu ettevõtluse õppimisel. 40% vastanutest peab neid väga oluliseks ning 43% oluliseks. 10% vastanud inimestest ei oma arvamust selle kohta ning ebaoluliseks ja väga ebaoluliseks peetakse vastavalt 4% ja 3% poolt (vt Joonis 4). Finantsteadmiste olemasolu ja omandamist peetakse oluliseks, sest see on paratamatu osa ettevõtlustegevusest ning hinnatakse erinevate ettevõtlusaspektide alaste teadmiste omamist. Uuringus saadud andmetele põhinedes leiab kinnitust ka kolmas hüpotees.

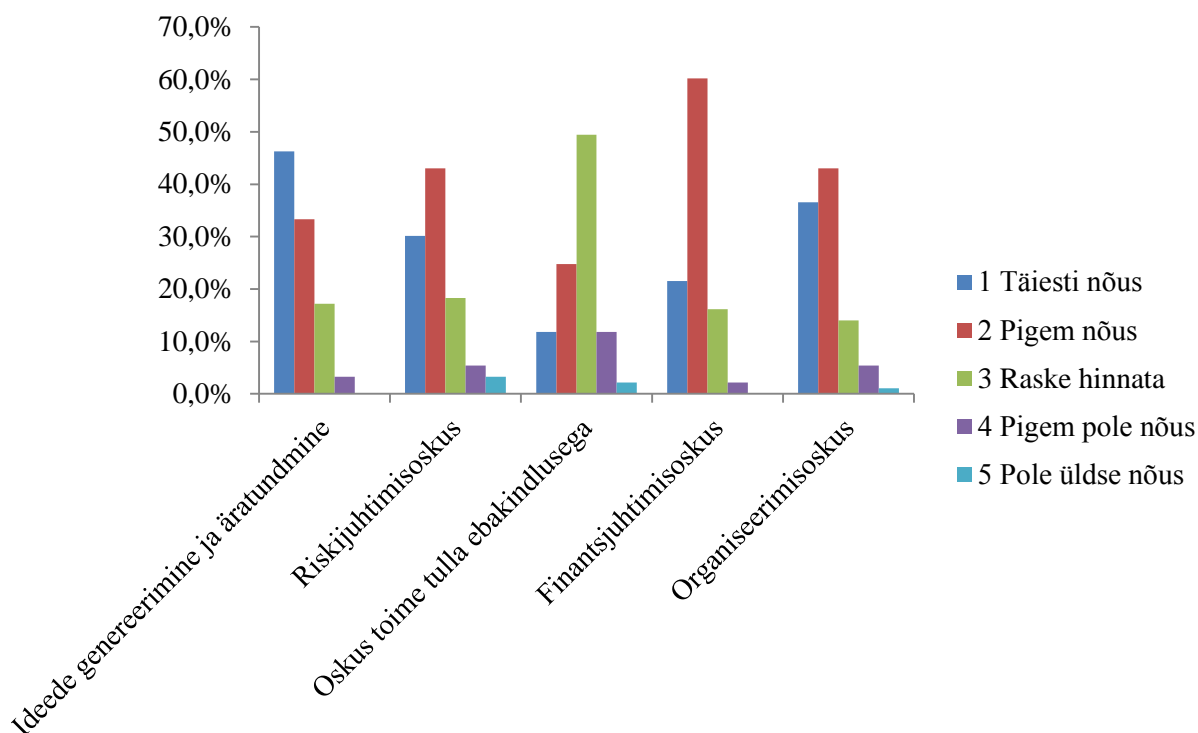
Joonis 4. Kui tähtsaks peetakse finantsteadmiste olemasolu ettevõtluse õppimisel
Allikas: Lisa 5.

2.3.5. Ettevõtlusõppe mõju oskuste arengule

Neljas hüpotees oli, et ettevõtlusõppe tulemusel arenes õpilaste oskus genereerida ja ära tunda uusi ideid. Hüpoteesi tõestamiseks paluti küsimustikule vastanuid hinnata ettevõtlusõppe mõju järgmiste oskuste arengule: ideede genereerimine ja äratundmine, riskijuhtimisoskus, oskus toime tulla ebakindlusega, finantsjuhtimisoskus, organiseerimisoskus (vt Lisa 1).

Vastajad hindasid ettevõtlusõppe mõju oma oskuste arengule ning kõige kõrgemalt hinnati aritmeetilise keskmise järgi ideede genereerimise ja äratundmisoskust (1,774) (vt lisa 6 tabel 8). 46,2% vastanutest olid täiesti nõus väitega, et ettevõtlusõppe avaldas mõju nende ideede genereerimisele ja äratundmisoskusele. 33,3% vastanutest väljendas, et on pigem nõus selle väitega. 17,2% leidsid, et seda on raske hinnata ning 3,2% jäid pigem pole nõus vastuse juurde. Ei leidunud kedagi, kes poleks üldse nõus olnud selle väitega (vt Joonis 5).

Ettevõtlusõpe hõlmab endas ka mitmeid tegevusi, mis aitavad kaasa uute ideede loomisel ning arendamisel nagu ajurünnakud, arutlused, grupitööd.

Joonis 5. Oskuste areng ettevõtlusõppes

Allikas: Lisa 6.

Riskijuhtimisoskuse arenguga nõustusid rohkemal või vähemal määral 73,1% vastanutest ning 8,6% ei nõustunud, et ettevõtlusõpe oleks kaasa aidanud nende riskijuhtimisele. 18,3% ei osanud hinnata väite tõesust. Riskijuhtimise kohta käivate vastuste varieeruvus oli kõikide oskuste seas kõige suurem (0,911). Oskus toime tulla ebakindlusega sai kõige kõrgema aritmeetilise keskmise (2,667) ning vastuste varieeruvuses oli teisel kohal (0,911). Selle oskuse juures oli vastajate hulk, kes ei osanud hinnata ettevõtlusõppe mõju 49,5% ning mõju olemasoluga nõustus 35,5% samas kui mõju ei tundnud 14% vastanutest (vt lisa 6 tabel 8).

Finantsjuhtimisoskuse arenguga ettevõtlusõppe raames nõustus täielikult 21,5% vastanutest, samas kui nende hulk, kes pigem nõustus, oli oskuste vallas suurim, 60,2%. Pigem ei nõustunud selle väitega ainult 2,2%. Vastuste varieeruvus oli selle oskusega kõige väiksem (0,684) ning aritmeetiline keskmine oli 1,989, mis samuti näitab, et nõustuti väitega, et ettevõtlusõpe omab rolli finantsjuhtimisoskuste arengul (vt lisa 6 tabel 8). Vastajatest 79,6% nõustus, et ettevõtluskursuse on arendanud nende organiseerimisoskusi. 14%

inimestest ei osanud hinnata oma arengut ning 6,5% ei nõustunud, et sellistel kursustel oleks olnud mõju nende organiseerimisoskustele.

Tuginedes aritmeetilisele keskmisele, ostusus tõseks ka neljas hüpotees. Lisaks sellele käsitleti ka hinnangut teiste oskuste arengule.

2.4. Rahvusvaheliste tudengite arvamused ettevõtluskursuse kohta Eestis

Rahvusvaheliste tudengite arvamus ettevõtluskursuse kohta Eestis põhineb nende kogemusel Tallinna Tehnikaülikooli ingliskeelse ettevõtluskursusega, mille nad läbisid ning peale mida tagasisidet andsid. Tagasisidet andsid 58 tudengit vanuses 18-48 (vt lisa 7. Tabel 9) 20 riigist (vt lisa 7. Tabel 10) . 32,8% vastanutest olid naised (19 inimest) ning 67,2% mehed (39 inimest). Tagasisidest selgus, et õpilased eelistasid seminare loengutele. Põhjuseks oli see, et seminarides käsitleti rohkem ettevõtluse praktilist poolt ning suhtlus õppejõuga oli vahetum kui loengutes. Loengutes keskenduti enamasti teoreetilisele poolele, mille vajalikkusest tagasiside andjad olid teadlikud. Mitmed õpilased tõid huvitavama loenguna välja külalislektori loengut, kes andis edasi oma ettevõtlusalaseid teadmisi ning rääkis oma kogemustest.

Kursuse praktilises osas õpiti erinevaid ärimudeleid, tehti praktilisi harjutusi ning kodutöid, grupitöid, koostati äriplaan, käsitleti meeskonna moodustamist ning erinevaid äristrateegiaid. Tagasisides oli väga palju mainitud ärimudelite ja äriplaanide õppimist ning koostamist, kui kursuse huvitavat ning praktilist osa, mida tulevikus võib vaja minna. Veel hinnati positiivselt ettevõtluse õppimisel ülesannet intervjuuerida ettevõtjat, mille käigus koguti vahetut informatsiooni ettevõtlusest ning selle kohta, kuidas olla ettevõtja. Üks tagasiside andjatest märkis, et enne ettevõtja intervjuerimist ei arvanud ta, et see on nii detailne ja põhjalik töö. Oli olemas üldpilt ettevõtja tegevusest, kuid intervjuu käigus tutvuti süvitsi ettevõtlusmaailmaga. Üldiselt võib öelda, et hinnati kõrgelt praktilisi oskusi ning teadmisi, mida ettevõtluskursus andis.

Mitmed õpilased ei omanud enne kursust head ülevaadet, kes on ettevõtja ning mida see kontsept endast kujutab. Ettevõtlust kirjeldati kui õnnemängu, et ärimaailmas läbi lüüa ühe tagasiside andja poolt. Veel arvati, et eduks on vaja ainult ideed ja kapitali. Sellised arvamused muutusid kursuse käigus. Suur hulk inimesi ei planeerinud hakata ettevõtjaks, kuid peale kursuse läbimist on nende arvamus muutunud ning nüüd nähakse ettevõtjaks olemist kui

ühthe võimalikku karjääriteed tulevikus. Kursus suutis muuta mitmete tudengite mõttemaailma ning andis parema ettekujutuse, kes ettevõtja on ning mida kõike ta tegevus hõlmab. Lisaks suurele muutusele ettevõtjaks hakkamise kohta, leidsid paljud tagasiside andjad, et kursus aitas arendada ka nende omadusi nagu riskide hindamine, ideede genereerimine, enesekindlus. Kursuse raames käsitleti ka ettevõtluse finantspoolt ning raamatupidamist. Paljudele tagasiside andjatele see osa ei meeldinud ning mitmele oli see esimene finantsteadmistealane kokkupuude, mille käigus omandati ettevõtluseks vajalikud põhilised finantstadmised. Finantsjuhtimist kirjeldati kui segadusseajavat. Seda peeti keeruliseks, kuid tunnistati, et ettevõtlustegevuses on finantstadmised tähtsad ning mõisteti selle olulisust õppekavas.

Küsimusele, mida kursusel võiks muuta tulevikus, mitmed inimesed vastasid, et tahaks rohkem näiteid ettevõtjatest, kes on saanud edukaks ning kuidas nad selleni jõudsid. Sarnaselt sellele avaldati soovi, et kursuse raames oleks rohkem külalislektoreid.

2.5. Järeldused ja ettepanekud

Uuringu tulemusena võib kokkuvõtvalt öelda, et Eesti ning rahvusvaheliste üliõpilaste arvamused ettevõtluse õppimise kohta Eestis on üldjoontes kattuvad. Ettevõtlusalaseid kursuseid valitakse põhiliselt seetõttu, et see on kohustuslik aine või tuntakse isiklikku huvi selle vastu ning seda peetakse kasulikuks nii Eesti üliõpilaste kui ka rahvusvaheliste tudengite poolt.

Eesti tudengite seas pidas enamus ettevõtluskursust enda jaoks kasulikuks. Sama kehtis ka rahvusvaheliste üliõpilaste puhul, kes jäid kursusega rahule ning omandasid selle käigus nii uusi oskusi, kui ka muutus nende mõttemaailm. Mitmed tudengid, kes enne ei planeerinud hakata ettevõtjaks, olid peale kursuse lõppemist oma meelt muutnud. Juba teooriast tuli välja, et ettevõtlusalane haridus suurendab tahtmist hakata ettevõtjaks ning avaldab positiivset mõju õpilaste hoiakutele. (Sascha G., Dirk 2009)

Nagu ka teooria puhul, tuli uuringust välja, et meetoditest, mida ettevõtluse õpetamisel kasutatakse, peetakse nii eesti kui ka rahvusvaheliste tudengite puhul kõige efektiivsemaks praktilisi õpetusi nagu seminarid, mille käigus õpitakse praktilisi oskusi ning teadmisi. (Henry *et al.* 2005). Loengud peetakse samuti mõjuvaks, kuid seal omandatakse peamiselt teoreetilisi teadmisi. Veel hinnatakse äriplaanide koostamist kui mõjuvat viisi ettevõtluse õppimiseks, sest see koondab endas nii praktilised kui ka teoreetilised teadmised. Rahvusvaheliste

üliõpilaste käest saadud tagasisidest käis mitmetel kordadel läbi soovitus kaasata ettevõtjate edulugusid õppeprogrammi, samas kui Eesti tudengite seas eelistati seda meetodid ettevõtlusõppes kõige vähem ning sellesse suhtuti neutraalselt.

Hinnati ettevõtlusõppe mõju oma oskuste arengule ning Eesti õpilaste seas toimus kõige suurem areng oskustes ideid genereerida ja ära tunda, mis sarnanes rahvusvaheliste tudengite vastustele. Samuti toimus mõlemal areng riski- ning finantsjuhtimises. Finantsjuhtimisoskuste arengut hinnati Eesti üliõpilaste seas üpris kõrgelt ning rahvusvaheliste üliõpilaste puhul mitmed polnud enne selle ettevõtlusosaga kokku puutunud ning õppisid sellealased teadmised alles ettevõtluskursuse käigus. Finantsteadmisi peavad oluliseks nii Eesti kui ka rahvusvahelised õpilased, ollakse teadlikud, et need on vajalik osa ettevõtlustegevusest.

Eesti ning rahvusvaheliste tudengite arvamused ettevõtluse õppimise kohta on üsna sarnased. Mõlemad peavad õppimisel oluliseks praktiliste meetodite kasutamist ning isiklikku arengut (Fayolle, Gailly 2008) ning oskuste täiustamist. (Gibb 2008)

Autor teeb ettepaneku jätkata seminaridele rõhu asetamist ning seda isegi suurendada, kuna seda praktilist meetodi hinnatakse tudengite seas kõige efektiivsemaks. Samuti kaasata edukate ettevõtjate tegevuslugusid, mida mitmed peavad inspireerivaks, kas siis kirjalikul kujul või külalisesinejate näol.

KOKKUVÕTE

Käesoleva bakalaureusetöö eesmärgiks oli välja selgitada, mida peavad Eesti ja rahvusvahelised üliõpilased ettevõtluse õppimisel oluliseks, milliseid meetodeid peetakse õppimisel efektiivseks ning kuidas õppe käigus areneti.

Eesmärgi saavutamiseks uuriti Eesti ja rahvusvaheliste tudengite arvamusi, kes on läbinud ettevõtluskursuse. Autor viis läbi kvantitatiivse uuringu Eesti üliõpilaste seas küsimustiku näol, millele vastas 104 inimest. Analüüsi käigus kasutati valimina 93 inimese vastuseid, sest 11 inimese vastustes esines kas vastuolu või ei olnud nad läbinud ettevõtluskursust. Rahvusvaheliste tudengite arvamused põhinesid kvalitatiivsel tagasisidel, mis anti peale ettevõtluskursuse läbimist 58 inimese poolt.

Uurimusest järelalus, et:

- Ettevõtluskursust valitakse peamiselt kas selle pärast, et see on kohustuslik aine või isikliku huvi tõttu.
- Enamus Eesti üliõpilastest (76%), kes läbis ettevõtluskursuse, pidas seda enda jaoks kasulikuks.
- Kõige efektiivsema meetodina ettevõtluse õppimises hinnati Eesti tudengite seas seminare. Suurem enamus (85%) leidis, et seminarid on kas efektiivsed või väga efektiivsed. Meetodite seas teisele kohale jäi äriplaani kirjutamine 73,5% positiivsete tulemustega ning sellele järgnesid loengud (54,8%), juhtumuringud (50,5%), arutlused klassiruumis (49,5%) ning edulugudega tutvumine (39,8%).
- Finantsteadmiste tähtsust ettevõtluse õppimisel peab väga oluliseks 40% vastanutest, 43% arvates on see oluline ning väga ebaoluliseks või ebaoluliseks peab vaid 7% küsitletutest.
- Paludes Eesti tudengitel hinnata ettevõtlusõppe mõju oskuste arengule, hinnati kõige kõrgemalt arengut ideede genereerimise ja äratundmisoskusele, sellega nõustus 79,6% vastanutest. Arengu seisukohalt järgnes sellele organiseerimisoskus, finantsjuhtimisoskus, riskijuhtimisoskus ning oskus toime

tulla ebakindlusega. Ebakindluse väitega nõustus 36,6% vastanutest, kuid enamus (49,5%) ei osanud arengut hinnata.

- Ka rahvusvaheliste tudengite põhjal eelistati samuti seminare loengutele, kus keskenduti rohkem praktilistele õppemeetoditele. Väga paljud pidasid efektiivseks õppemeetodiks ka äriplaanide õppimist ja ärimudelitega tegelemist ning ettevõtjate intervjuerimist.
- Paljude rahvusvaheliste üliõpilaste jaoks oli ettevõtluskursusel käsitletud finantsjuhtimisteema esimene finantstestadmistealane kokkupuude ning seda peeti üldjuhul keeruliseks teemaks, kuid teadustati selle vajalikkust.
- Ettevõtluskursuse läbimine muutis mitmete rahvusvaheliste õpilaste mõttemaailma ettevõtluse suhtes. Mitmed õpilased, kes enne kursust olid veendunud, et neist ei saa ettevõtjad, on oma arvamust muutnud ning näevad ettevõtlust kui potentsiaalset karjääri tulevikus.

Jäetakse kehtima töö sissejuhatuses püstitatud hüpoteesid:

- Ettevõtlust õppinud inimesed peavad seda kasulikuks.
- Seminare peetakse ettevõtlusõppel kõige efektiivsemaks meetodiks.
- Finantstestadmiste olemasolu peetakse ettevõtluse õppimisel oluliseks.
- Ettevõtlusõppe tulemusel arenes õpilaste oskus genereerida ja ära tunda uusi ideid.

Soovitused:

- Ettevõtlus õppeprotsessis rohkem rõhku panna seminaridele.
- Kaasata programmi rohkem ettevõtjate edulugusid, kas siis kirjalikul teel või külalisesinejate näol.

Kokkuvõtteks võib öelda, et arvamused ettevõtlusõppest Eesti ja rahvusvaheliste üliõpilaste seas on üsna sarnased. Väärtustatakse samu praktilisi õppemeetodeid ning õppega toimus ka isiklik oskuste areng. Bakalaureusetöoga seatud eesmärk sai täidetud ning seatud hüpoteesid jäid kehtima.

SUMMARY

STUDENT OPINIONS ABOUT ENTREPRENEURSHIP STUDIES INCLUDING FINANCIAL STUDIES IN ESTONIA

Sandra Kamarik

Entrepreneurship education expands people's horizons, it provides then a sense of independence and self-confidence. All, this makes them more receptive to opportunities and gives them the necessary knowledge and skills to further develop these opportunities. Non-entrepreneurs can also benefit from the entrepreneurship courses by acquiring knowledge used for solving problems or adapting to change.

The objective of this work is to find out, what do Estonian and international students regard important when studying entrepreneurship, which methods are considered the most effective and how did they personally develop during the studies. In order to achieve the objective the author conducted a quantitative survey among Estonian students in form of a questionnaire. It was open for answering for a week: May 8 – May 15. 104 people responded but due to conflicting answers only 93 responses were used. In quantitative analysis part arithmetic average and standard deviation were used. International students' opinions are based on qualitative feedback that was given after completing entrepreneurship course in Tallinn University of Technology.

The study concluded that:

- Main reason for choosing entrepreneurship courses are either because it is compulsory subject or due to personal interest.
- The majority of Estonian students (76%) who underwent a course in entrepreneurship considered it useful for themselves.
- The most effective method of learning entrepreneurship among Estonian students was seminars. The vast majority (85%) found that seminars were either effective or very effective. Among other methods, writing a business plan, ranked second

with positive results of 73,5%, followed by lectures (54,8%), case studies (50,5%), discussions in the classroom (49,5%) and studying entrepreneur success stories (39,8%).

- Financial literacy when studying entrepreneurship is considered very important by 40% of the respondents, 43% think it's important and only 7% of those surveyed regard it as not important.
- When asked Estonian students to assess entrepreneurship studies impact on development of their skills, opportunity identification and generating skill was assessed as most developed (79,6%) during the course. It was followed by the development of organizing skills, financial management skills and the ability to cope with uncertainty.
- On the basis of international students, seminars, which focused more on practical learning methods, were also the preferred study method. Furthermore, very many considered learning business plans and models and interviewing an entrepreneur also effective.
- For many international students the entrepreneurship course was the first time they came in contact with the field of financial literacy. Generally it was considered as a difficult topic, but they acknowledged its necessity.
- Completing the entrepreneurship course changed many international students' thought frame about the topic. A number of students who before the course were convinced that they will never be entrepreneurs have changed their opinions and see entrepreneurship as a potential career path in the future.

The following recommendations were made:

- Put more emphasis on seminars in entrepreneurship studying process.
- Involve successful entrepreneurs' stories to the program, whether in written form or by guest speakers.

In conclusion it can be said that the opinions about entrepreneurship studies among Estonian and international students are quite similar. Both groups value practical teaching methods the most and acknowledged the personal development thanks to the entrepreneurship course.

VIIDATUD ALLIKAD

- Arasti, Z., Falavarjani, M.K., Imanipour, N. (2012). A Study of Teaching Methods in Entrepreneurship Education for Graduate Students – *Higher Education Studies*, Vol. 2, Issue 1
- Borch, O.J., Fayolle, A., Ljunggren, E. (2011). *Entrepreneurship Research in Europe: Evolving Concepts and Processes*. Edward Elgar Pub
- Bridging the Gap. (2013) / Intuit Canada
http://intuitglobal.intuit.com/delivery/cms/prod/sites/default/intuit.ca/downloads/quickbooks/bridging_the_gap.pdf
- Cunningham, J.B., Lischeron, J. (1991). Defining entrepreneurship – *Journal of Small Business Management*, Vol. 29, No. 1, pp. 45-61
- Daley, J. Are Entrepreneurs Born or Made?
<http://www.entrepreneur.com/article/228273> (19.09.2013)
- Drucker, P.F. (1985). *Innovation and entrepreneurship*. New York, Harper & Row Publishers
- Effects and impact of entrepreneurship programmes in higher education. (2012) / European Commission
http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/files/education/effects_impact_high_edu_final_report_en.pdf
- Entrepreneurship 2020 Action Plan. (2013) / European Commission
<http://www.unescochair.uns.ac.rs/sr/docs/entrepreneurship2020ActionPlan.pdf>
- Evaluation of Programmes Concerning Education for Entrepreneurship. (2009) / OECD Working Party on SMEs and Entrepreneurship
<http://www.oecd.org/industry/smes/42890085.pdf>
- Fayolle, A., Gailly, B. (2008). From craft to science: Teaching models and learning processes in entrepreneurship education. – *Journal of European Industrial Training*, Vol. 32, Issue 7, pp. 569-593
- Fiet, J.O. (2000). The Theoretical Side of Teaching Entrepreneurship – *Journal of Business Venturing*, Vol. 16, pp. 1-24

- Galloway, L., Brown, W. (2002). Entrepreneurship education at university: a driver in the creation of high growth firms? – *Education + Training*, Vol. 44, Issue 8/9, pp. 398-405
- Garavan, T.N., O'Cinneide, B. (1994). Entrepreneurship Education and Training Programmes: A Review and Evaluation – Part 1. – *Journal of European Industrial Training*, Vol. 18, Issue 8, pp. 3-12
- Gibb, A.A. (2008). Entrepreneurship and Enterprise Education in Schools and Colleges: Insights from UK practice. – *International Journal of Entrepreneurship Education*, Vol. 6, Issue 2, pp. 101-144
- Greene, P.G. Four Approaches to Teaching Entrepreneurship as Method
<http://www.babson.edu/executive-education/thought-leadership/education/pages/four-approaches-teaching-entrepreneurship-method.aspx> (2011)
- Henry, C., Hill, F., Leitch, C. (2005). Entrepreneurship education and training: can entrepreneurship be taught? Part I. – *Education + Training*, Vol. 47, Issue 2, pp. 98-111
- Kuratko, D. (2013). *Entrepreneurship: Theory, Process and Practice*. 9th ed. Cengage Learning
- Lennox, V. It's time to bridge the entrepreneur financial literacy gap
http://business.financialpost.com/2014/04/25/its-time-to-bridge-the-entrepreneur-financial-literacy-gap/?__lsa=634e-46f9 (25.04.2014)
- McStay, D. (2008) An investigation of undergraduate student self-employment intention and the impact of entrepreneurship education and previous entrepreneurial experience. Bond University, School of Business
 178 pages (doctor of philosophy)
- Mount, I. Are entrepreneurs born or made?
http://money.cnn.com/2009/12/09/smallbusiness/entrepreneurs_born_not_made.fsb/
 (09.12.2009)
- Muñoz C, C.A., Mosey, S., Binks, M. (2011) Developing Opportunity-Identification Capabilities in the Classroom: Visual Evidence for Changing Mental Frames. – *Academy of Management Learning and Education*, Vol. 10, No. 2, pp. 277-295
- Rahmandoust, M., Mad Shah, I., Norouzi, M., Hakimpoor, H., Khani, N. (2011). Teaching Financial Literacy to Entrepreneurs for Sustainable Development – *International Journal of Sustainable Development*, Vol. 2, No. 12, pp. 61-66
- Raposo, M., Paço, A. (2011). Entrepreneurship education: Relationship between education and entrepreneurial activity. – *Psicothema*, Vol. 23, No. 3, pp. 453-457

- Sascha G., W., Dirk, D. (2009). The interplay between entrepreneurship education and regional knowledge potential in forming entrepreneurial intentions. – *Kiel working paper*, No. 1549
- Schumpeter, J.A. (1934) *The Theory of Economic Development*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Weber. R. (2011). *Evaluating Entrepreneurship Education*. Gabler Verlag
- Wise, S. (2013). The Impact of Financial Literacy on Venture Survival – *International Journal of Business and Management*, Vol. 8, No. 23

LISAD

Lisa 1. Kasutatud küsimustik

Lugupeetud vastaja,

Küsimustik on koostatud Tallinna Tehnikaülikooli bakalaureuseastme üliõpilase Sandra Kamariku poolt ning eesmärgiks on saada teavet ettevõtlusõppe kohta Eestis.

Küsimustiku täitmine võtab orienteeruvalt aega 5-10 minutit. Teie anonüümsus on tagatud ning tulemusi kasutatakse üldistatud kujul.

Täna Teid abi eest!

Lugupidamisega,
Sandra Kamarik
Majandusteaduskond
Tallinna Tehnikaülikool
sandrakamarik@gmail.com

* Required

Teie sugu? *

- Mees
 Naine

Teie vanus? *

Teie haridustase? *

- Algharidus
 Põhiharidus
 Kesk- või keskeriharidus
 Kõrgharidus

Kui omandate praegu kõrgharidust, siis millises kõrgkoolis?

Millist akadeemilist kraadi?

- Bakalaureusekraadi
- Magistrikraadi
- Doktorikraadi
- Rakenduskõrgharidust

Mis erialal?

Kas olete võtnud ettevõtlusalaseid kursuseid? *

- Jah
- Ei

Miks valisite ettevõtlusalase(d) kursuse(d)? *

- Kohustuslik aine
- Isiklik huvi
- EAP-de arvu täitmiseks
- Other:

Kas leidsite, et ettevõtlusalane kursus oli Teie jaoks kasulik? *

- Jah
- Ei
- Ei oska öelda

Kui efektiivseks peate järgmisi meetodeid ettevõtluse õppimisel? *

	Väga efektiivne	Efektiivne	Neutraalne	Ebaefektiivne	Väga ebaefektiivne
Loengud	☐	☐	☐	☐	☐
Seminarid	☐	☐	☐	☐	☐
Äriplaani kirjutamine	☐	☐	☐	☐	☐
Juhtumuringud	☐	☐	☐	☐	☐
Arutlused klassiruumis	☐	☐	☐	☐	☐
Edulugudega tutvumine	☐	☐	☐	☐	☐

Kui oluliseks peate finantstadmiste olemasolu ettevõtluse õppimisel? *

1 - Väga oluliseks, 2 - oluliseks, 3 - neutraalseks, 4 - ebaoluliseks, 5 - väga ebaoluliseks, 6 - ei oska öelda

1	2	3	4	5	6
☐	☐	☐	☐	☐	☐

Ettevõtlusõpe avaldas mõju järgmiste oskuste arengule [Hinnake oma nõustumist alltoodud valikutega] *

	Täiesti nõus	Pigem nõus	Raske hinnata	Pigem pole nõus	Pole üldse nõus
Ideede genereerimine ja äratundmine	☐	☐	☐	☐	☐
Riskijuhtimisoskus	☐	☐	☐	☐	☐
Oskus toime tulla ebakindlusega	☐	☐	☐	☐	☐
Finantsjuhtimisoskus	☐	☐	☐	☐	☐
Organiseerimisoskus	☐	☐	☐	☐	☐

Kas plaanite hakata ise ettevõtjaks? *

- Jah
- Ei
- Ei oska öelda

Lisa 2. Ettevõtlusalase kursuse valiku põhjus

Tabel 2. Ettevõtlusalase kursuse valiku põhjuse vastused

Isiklik huvi	55
Kohustuslik aine	66
EAP-de arvu täitmiseks	20
Muu põhjus	3

Allikas: Autori koostatud

Lisa 3. Ettevõtlusalase kursuse kasulikkuse hindamine

Tabel 3. Ettevõtlusalase kursuse kasulikkuse hindamise vastused

	arv	%
Jah	71	76,3
Ei	8	8,6
Ei oska öelda	14	15,1

Allikas: Autori koostatud

Lisa 4. Meetodite efektiivsus

Tabel 4. Hinnang meetodite efektiivsusele vastused

	Loengud		Seminarid		Äriplaani kirjutamine		Juhtumuringud		Arutlused klassiruumis		Edulugudega tutvumine	
	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%
Väga efektiivne	8	8,6%	54	58,1%	34	36,6%	6	6,5%	11	11,8%	12	12,9%
Efektiivne	43	46,2%	25	26,9%	36	38,7%	41	44,1%	35	37,6%	25	26,9%
Neutraalseks	34	36,6%	11	11,8%	20	21,5%	37	39,8%	40	43,0%	40	43,0%
Ebaefektiivne	5	5,4%	3	3,2%	2	2,2%	7	7,5%	3	3,2%	14	15,1%
Väga ebaefektiivne	3	3,2%	0	0,0%	1	1,1%	2	2,2%	4	4,3%	2	2,2%

Allikas: Autori koostatud

Tabel 5. Meetodite efektiivsususte aritmeetilised keskmised ja standardhälbed

Tegur	AK	STH
Loengud	2,484	0,855
Seminarid	1,602	0,823
Äriplaani kirjutamine	1,935	0,870
Juhtumuringud	2,548	0,814
Arutlused klassiruumis	2,505	0,904
Edulugudega tutvumine	2,667	0,959

Selgitus: AK – aritmeetiline keskmine; STH – standardhälve

Allikas: Autori koostatud

Lisa 5. Finantsteadmiste olemasolu tähtsus ettevõtluse õppimisel

Tabel 6. Finantsteadmiste olemasolu tähtsus ettevõtluse õppimisel vastused

	arv	%
Väga oluliseks	37	39,8
Oluliseks	40	43,0
Neutraalseks	9	9,7
Ebaoluliseks	4	4,3
Väga ebaoluliseks	3	3,2

Allikas: Autori koostatud

Lisa 6. Ettevõtlusõppe mõju oskustele

Tabel 7. Hinnang mõjule, mida ettevõtlusõppe avaldas oskuste arengule vastused

	Ideede genereerimine ja äratundmine		Riskijuhtimisoskus		Oskus toime tulla ebakindlusega		Finantsjuhtimisoskus		Organiseerimisoskus	
	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%	arv	%
Täiesti nõus	43	46,2%	28	30,1%	11	11,8%	20	21,5%	34	36,6%
Pigem nõus	31	33,3%	40	43,0%	23	24,7%	56	60,2%	40	43,0%
Raske hinnata	16	17,2%	17	18,3%	46	49,5%	15	16,1%	13	14,0%
Pigem pole nõus	3	3,2%	5	5,4%	11	11,8%	2	2,2%	5	5,4%
Pole üldse nõus	0	0,0%	3	3,2%	2	2,2%	0	0,0%	1	1,1%

Allikas: Autori koostatud

Tabel 8. Oskuste arengu aritmeetilised keskmised ja standardhälve

Oskus	AK	STH
Ideede genereerimine ja äratundmine	1,774	0,849
Riskijuhtimisoskus	2,086	0,996
Oskus toime tulla ebakindlusega	2,677	0,911
Finantsjuhtimisoskus	1,989	0,684
Organiseerimisoskus	1,914	0,905

Selgitus: AK – aritmeetiline keskmine; STH – standardhälve

Allikas: Autori koostatud

Lisa 7. Rahvusvahelised üliõpilased

Tabel 9. Rahvusvaheliste üliõpilaste arv soolises ja vanuselises lõikes

	arv	%
Vastajad	58	100
Sugu		
Mehed	39	67,2
Naised	19	32,8
Vanus		
18	1	1,7
19	3	5,2
20	4	6,9
21	6	10,3
22	7	12,1
23	5	8,6
24	9	15,5
25	4	6,9
26	4	6,9
27	2	3,4
28	2	3,4
30	2	3,4
31	2	3,4
32	2	3,4
35	1	1,7
40	1	1,7
42	1	1,7
43	1	1,7
48	1	1,7

Allikas: Autori koostatud

Lisa 7. (järg)

Tabel 10. Rahvusvaheliste üliõpilaste jagunemine pärituolumaa lõikes

Päritolumaa		
	arv	%
Aserbaidžaan	1	1,7
Egiptus	2	3,4
Gruusia	8	13,8
Hiina	3	5,2
India	4	6,9
Iraan	1	1,7
Itaalia	1	1,7
Jaapan	1	1,7
Kreeka	1	1,7
Makedoonia	1	1,7
Nigeeria	2	3,4
Norra	1	1,7
Pakistan	1	1,7
Palestiina	3	5,2
Rootsi	1	1,7
Soome	13	22,4
Türgi	5	8,6
UK	1	1,7
USA	3	5,2
Venemaa	5	8,6

Allikas: Autori koostatud